

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА

До 210-ї річниці від дня народження

ТАРАС ШЕВЧЕНКО : НА ВЕРНІСАЖІ МАЙСТРА ПЕНЗЛЯ

Бібліографічний показчик

КИЇВ 2024

Тарас Шевченко: на вернісажі майстра пензля. До 210-ї річниці від дня народження : бібліографічний покажчик / НТУ, Бібліотека ; укладач зав. відділом інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення бібліотеки В. А. Рассказова. – Київ : НТУ, 2024. – 97 с.

Відповідальний за випуск : директор бібліотеки НТУ О. М. Мірошник

Тарас Григорович Шевченко – видатний український письменник та поет, чия творчість зробила його символом українського народу та однією з головних колон, на якій тримається вся наша українська культура. Так, всі ми з вами ще із шкільної лавки добре знаємо Шевченка саме як письменника, поета, та от трошки призабули про те, що Тарас Григорович був не лише геніальним письменником, а і не менш геніальним художником.

Художня спадщина Тараса величезна – збереглось 835 творів, картин, портретів, гравюр на різні теми, написані протягом різних періодів життя великого Кобзаря. Ще понад 270 художніх творів вважаються втраченими, нажаль.

У цьому виданні маю намір познайомити вас із цією значно менш висвітленою стороною творчості видатного українця, познайомити із Шевченком-художником. А допоможе мені в цьому книга «Тарас Шевченко» Леоніда Ушкалова, відомого українського літературознавця, письменника, доктора філологічних наук.

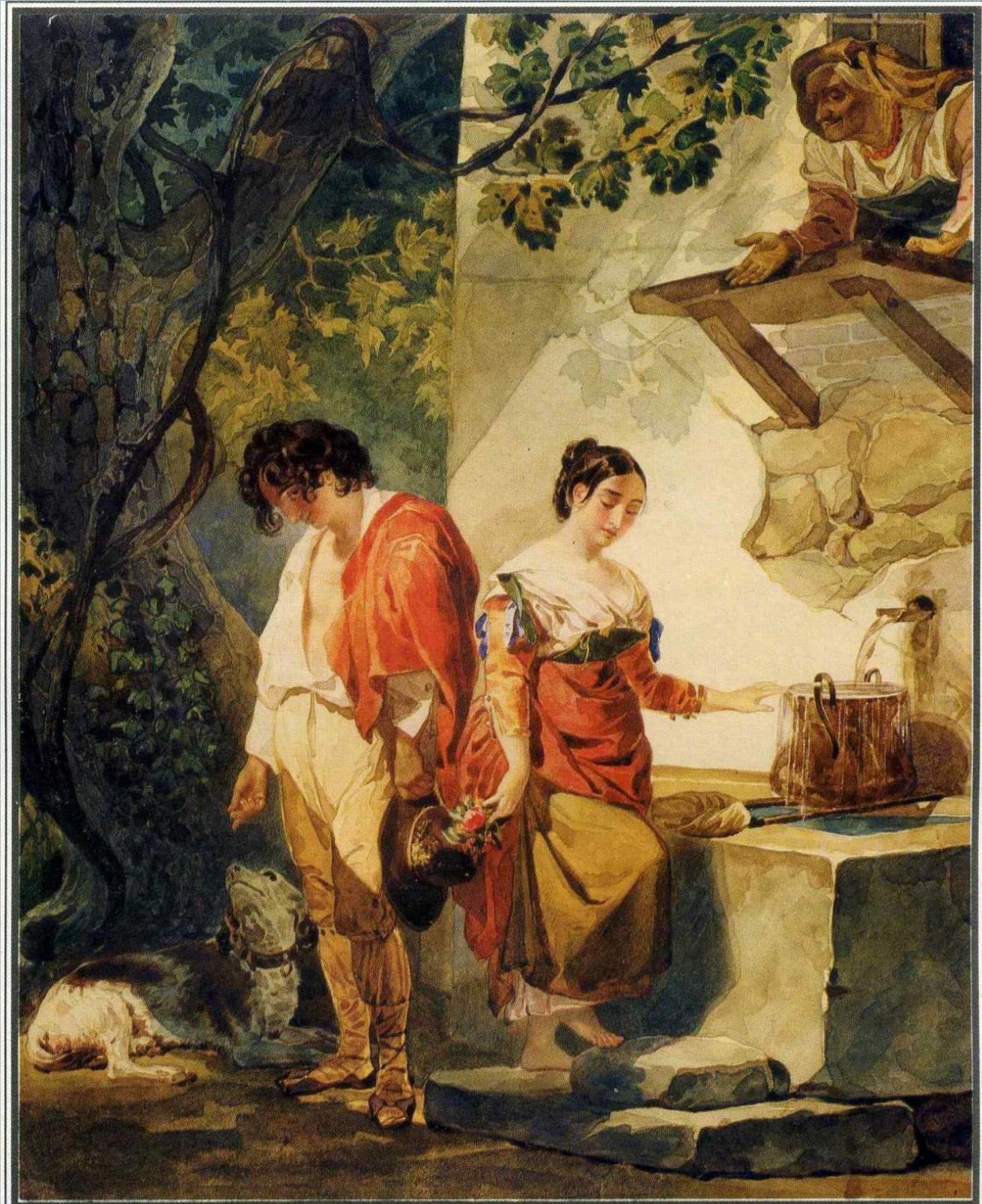
Шевченко для України – не просто народний поет, геніальний митець, якого доля обдарувала багатьма талантами. Національний пророк, апостол правди, заступник знедолених, провидець – так його називають українці. Т. Г. Шевченко став символом духовного відродження народу. Але Тарас Григорович не тільки великий Кобзар, поет, а ще й талановитий художник, який багато своїх живописних творів залишив нам у спадок.

ГАЛЕРЕЯ НАЙВІДОМІШИХ КАРТИН МИТЦЯ

«Перерване побачення»

Це копія з однойменної акварелі Карла Брюллова, виконана Шевченком у двох примірниках.

Час створення: 1839-1840

«Сон бабусі та онуки»

Копія з однойменної акварелі К. П. Брюллова, виконана Тарасом Шевченком у Санкт-Петербурзі. Під малюнком на паспарту напис олівцем: Шевченко Сонъ бабушки и внуки. № 28. Нижче друкованим шрифтом: Carolus Bruloff, Copia.

В літературі помилково датується 1840–1843 роками.

Час створення: 1839-1840

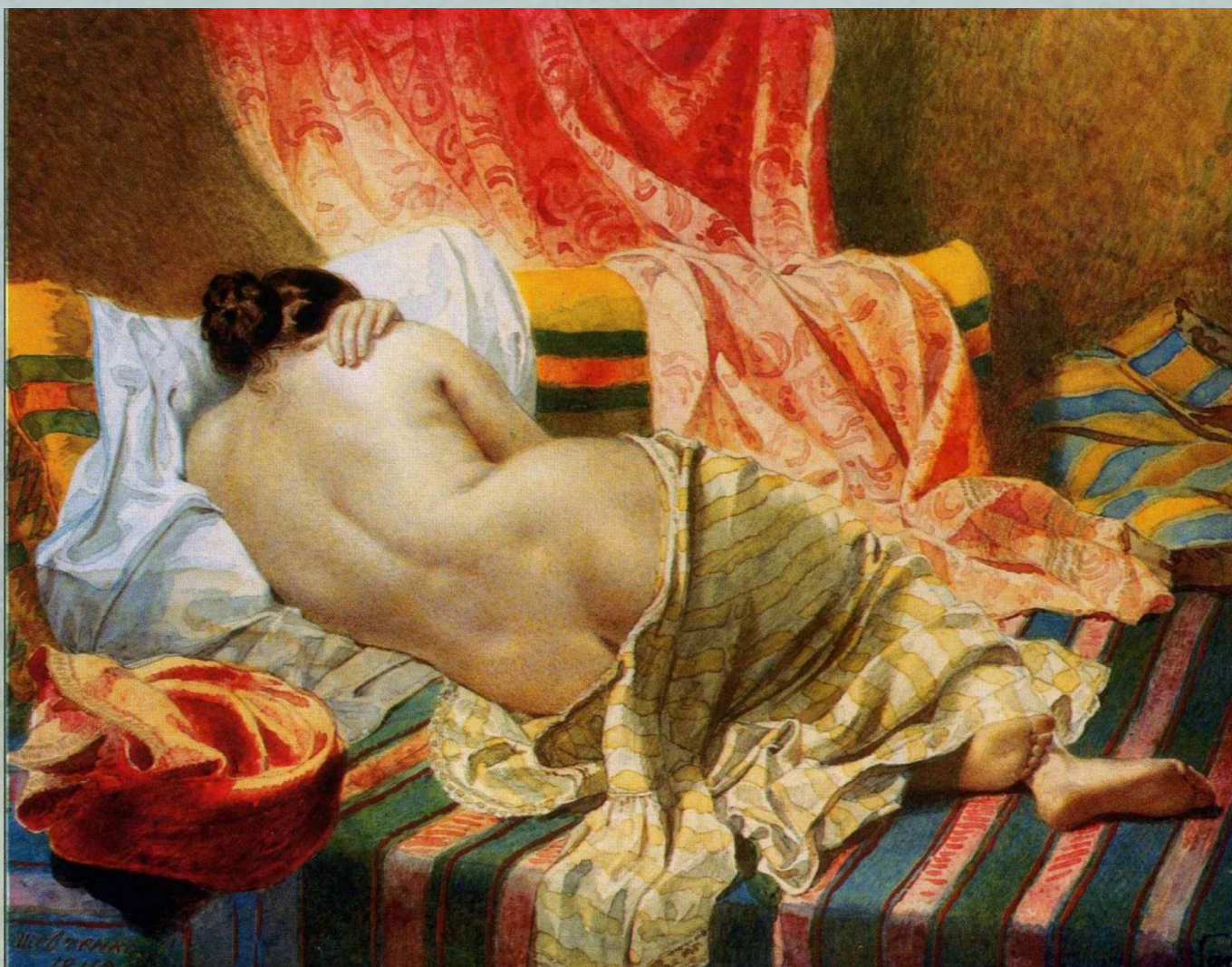
Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

«Натурниця»

У цьому творі, виконаному в Санкт-Петербурзі, позначеному багатством колірних поєднань та вишуканою грою світлотіні, проявилось властиве Шевченкові тонке відчуття натури.

Окремі елементи оформлення інтер'єру та реквізиту цього малюнка використані також у малюнках «Жінка в ліжку» і «Марія».

В літературі малюнок відомий під невірними назвами «Сама собі господиня в хаті», «Сама собі господиня», а також «Одаліска».

Час створення: 1840

Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

«Циганка-ворожка»

Сцена ворожіння відбувається на тлі романтичної обстановки. Молода дівчина в українському вбранні простягла руку циганці і, відвернувшись від неї, насторожено слухає слова ворожіння.

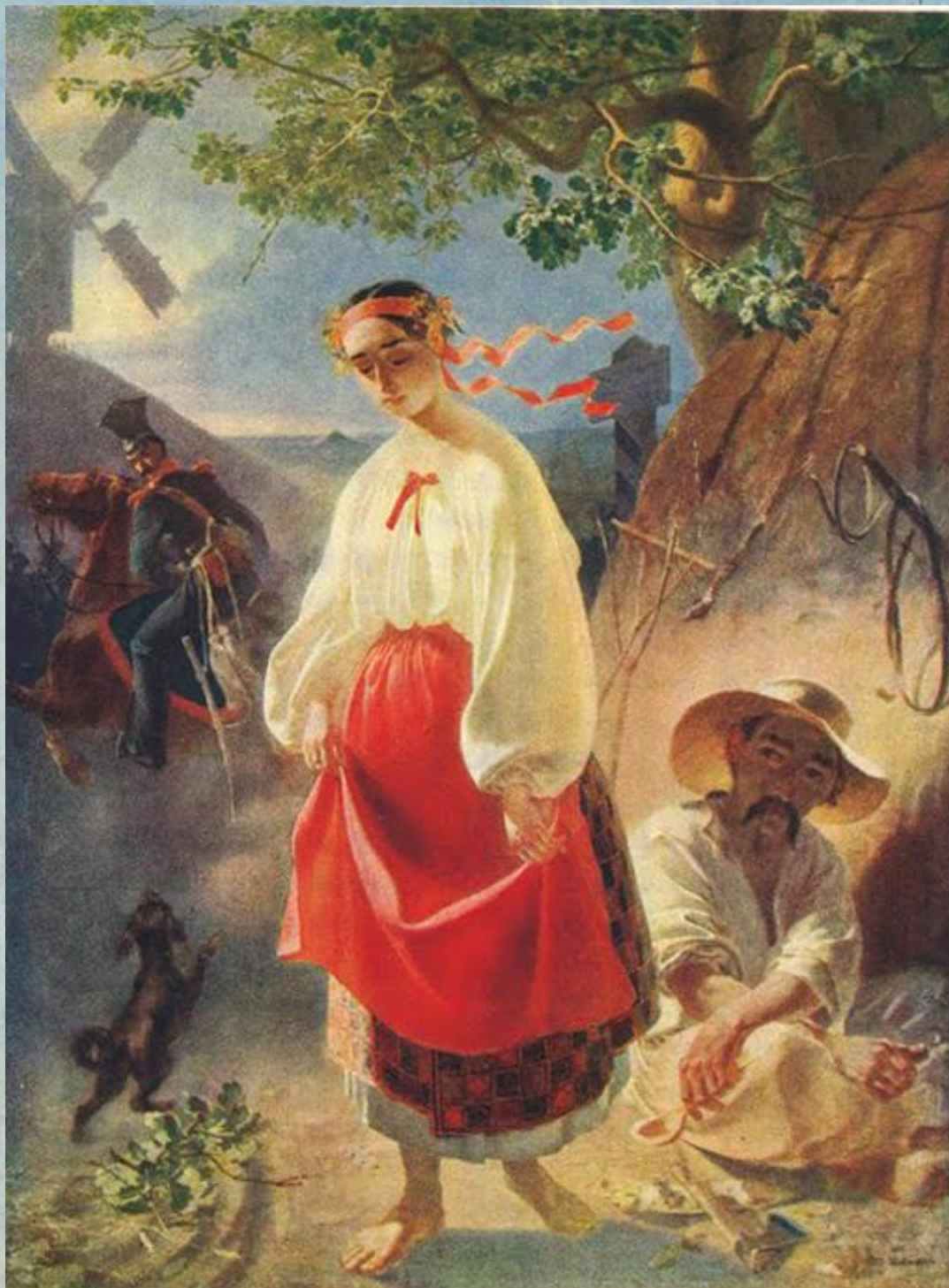

Час створення: 1841

Місце створення: Академія мистецтв, Петербург

Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

«Катерина»

Час створення: 1842

Місце створення: Академія мистецтв, Петербург

Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

“Шевченко-поет заслонив собою Шевченка високоталановитого маляра, видатного рисувальника та дуже тонкого й високомайстерного гравера”

Д. Антонович

На ній зображено саме той момент, коли російський офіцер покидає Катерину, від'їжджає на війну і вона, вже вагітна, опустивши голову, і нічого не бачачи від сліз, повертається в село. В одному з листів до Г. С. Тарновського Шевченко пише: “у царині під куренем дідусь сидить, ложечки собі струже і сумно дивиться на Катерину, а вона, сердешна, тіль не плаче... а москаль дере собі, тільки курява ляга; собачка ще поганенька доганя його та нібито гавкає. По однім боці могила, на могилі вітряк, а там тільки степ мріє. Отака моя картина.”

Історія створення картини

В основу картини Катерина лягла однойменна поема Т. Шевченка.

Історія розповідає про українську дівчину Катерину, яка покохала російського офіцера Івана, завагітніла від нього, але спокусник покинув її і поїхав воювати з Османською імперією. Коли від Катерини відвернулися всі родичі, вона зі своїм сином пішла на пошуки свого Івана, та зустрівши його, зазнала поразки - він просто прогнав бідолашну.

Взагалі, невідомо, що послужило написанню даної поеми. Можливо зустріч з Катериною, яка зрадила Тараса Григоровича? Але судячи з історії - на його шляху трапилась тільки одна Катерина, але ця зустріч сталася через 18 років після написання поеми.

Один із варіантів - враження після прочитання повісті “Сердешна Оксана”, Григорія - Квітки Основ'яненка. Але висновок можна зробити один - “Катерина” залишила величезний слід у серці письменника, адже спогади про неї були і у поемі “Мар'яна - черниця”, у вірші “Три літа”, а в 1842 р. на світ з'явилась картина Катерина, яку Т. Шевченко намалював в Академії Мистецтв, в Петербурзі.

Подальша історія, реставрація та картина сьогодні

Взагалі, картина була намальована для знайомого поміщика Тараса Григоровича, Г. Тарновського, тобто, для його галереї. Але Тарновський не зміг приїхати, тому письменник написав йому листа, в якому коротко зробив опис картини, а також невеликий начерк: “намалював я се літо дві картини і сховав, думав, що ви приїдете... Але Скобелєв таки пронишпорив і одну вимантачив, а друга ще в мене, ...то я думаю послать її до вас, а що вона буде коштувать, то це вже ваше діло”.

Коли Тарас Григорович повернувся в Україну, то вирушив в Качанівку, до Г. Тарновського, куди і привіз “Катерину”. Картина понад 50 років зберігалась у родині Тарновських і тільки в 1902 р., коли в Чернігові відкрився музей Українських старожитностей, “Катерину” побачив світ.

Перша велика реставрація витвору Шевченка була у 1948 р. Тоді картину перевезли в новий музей Т. Г. Шевченка, в Києві. “Катерині” зробили нову раму, видалили забруднення та закрили розриви.

Наступні невеликі реставраційні роботи проводились в 1955 р. та 1957 р.

Сьогодні “Катерина” займає почесне місце в Національному музеї ім. Тараса Григоровича Шевченка, в Києві.

Загадковий факт

Картина має два підписи: перший - червоною фарбою, другий, над червоним, чорною. Але з каталогу колекцій музею в Чернігові, в описі сказано, що “Катерина” потрапила в музей з одним, червоним підписом. Так звідки з’явився другий підпис?

Одна з версій каже, що під час Ювелірної виставки Т. Шевченка в Харкові, в 1939 р., картина була оформлена в нову раму, яка перекривала справжній підпис письменника, тому вище з’явився інший підпис чорною фарбою.

Начерк картини "Катерина" з листа до Г. Тарновського:

Но как же так? Да ведь это же не так-то просто.
 Но о да, вот тогда, когда вы не можете не думать,
 а думать вы не можете, потому что, если вы не можете
 думать, то вы не можете.

Jamais à l'époque de sa vie
 n'aurait pu imaginer. C'est d'ailleurs
 l'œuvre, mais ce n'est pas la seule
 de sa main, et de sa main même
 No. 10. C'est une œuvre d'art, et non
 une œuvre, et sa main même
 n'aurait pu imaginer. C'est d'ailleurs
 l'œuvre, mais ce n'est pas la seule
 de sa main, et de sa main même
 No. 10. C'est une œuvre d'art, et non
 une œuvre, et sa main même

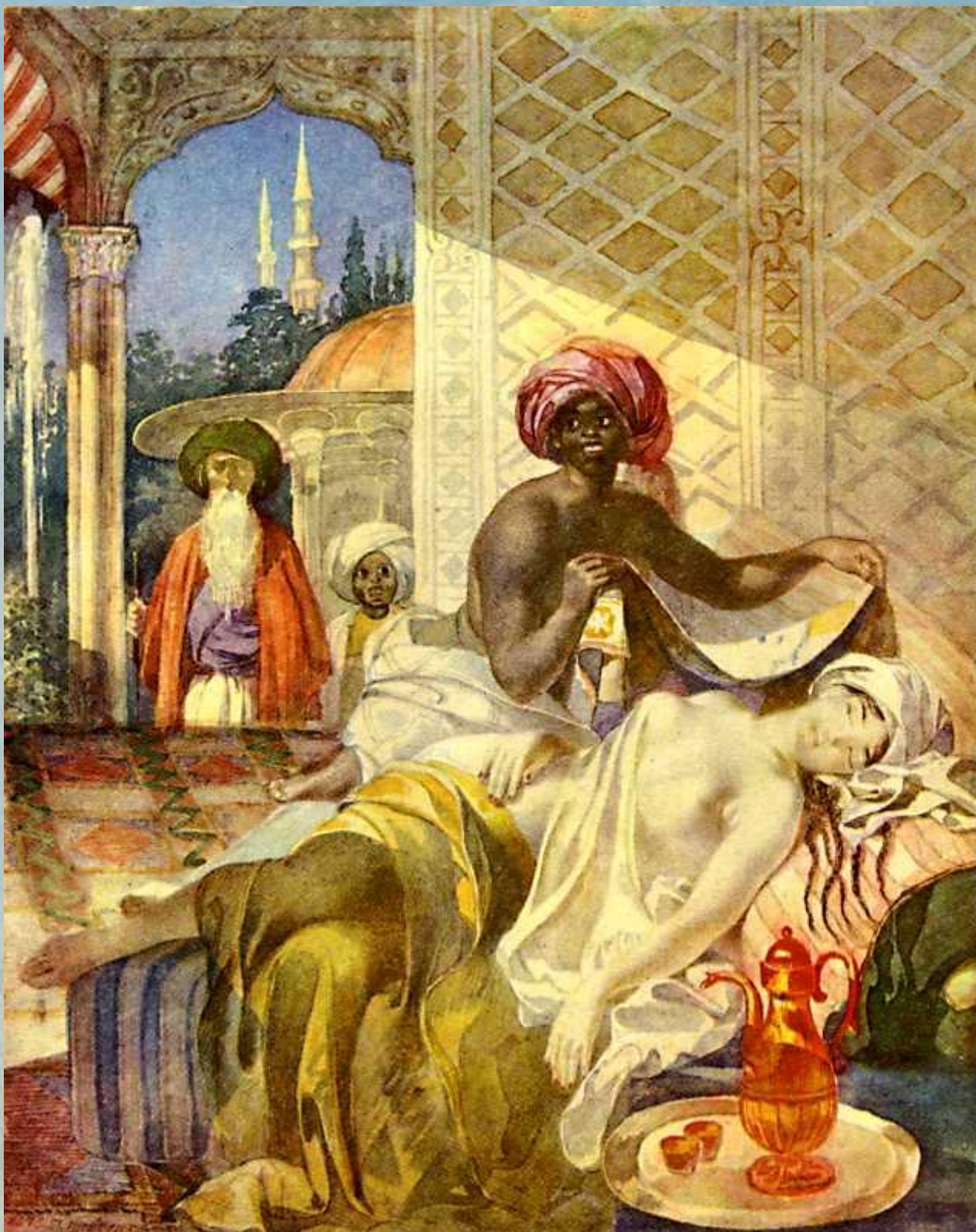
[illegible]

Довольно. Вспомогательное добро, а не то несоразмерно похвалу в
природе, а воле похвалу природу то не в восторгите не
слишком сего Дружини со вмене и не упрямим окроме
всего немен приятельница. а в восторг не восторг не
милости. спешить восторг и дома спешить спешить проди-
тень много восторгаминь. пусть восторг в восторг умен
а до умен похвалу не не восторг и спешить не спешить.
много и восторг не восторг спешить - много восторг спешить
много и восторг спешить не восторг спешить спешить дур-
ненько. восторг не восторг не восторг восторг и восторг
похвалу. а восторг похвалу, то много восторг не восторг
и не восторг. восторг восторг не восторг восторг. восторг
спешить восторг восторг не восторг восторг восторг восторг
восторг восторг, похвалу восторг и восторг восторг восторг восторг

283. КАТЕРИНА.

Начерк картини. Олівець, чорнило. 25.I 1843.

«В гаремі»

Час створення: 1843

Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

«Селянська родина»

Час створення: 1843

Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

“...хочу рисувати нашу Україну. Я нарисую її в трьох книгах, а в першій будуть види, чи то по красі своїй, чи по історії прикметні, а в другій теперішній людський бит, а в третій історію”.

(Т. Г. Шевченко, з одного з листів до товариша)

Ф. Ернст у дослідженні “Шевченко - як маляр на тлі його доби”, так описував картину: “Ми знаємо фактично одну досить велику картину олійними фарбами цієї доби - яку умовно називаємо “селянською родиною около хати” - що присвячена селянському побутові. Вона змальовує селянина, що сидить на призьбі коло хати; до нього підходить жінка, серед них - дитина, праворуч - собака. Ліворуч, за рогом хати - старий селянин.

Композиція побудована за всіма приписами академічного майстерства - посередині центральна група, що утворює “вузол”, майже кругла, ще й за своїм центральним стрижнем - постаттю дитини; постати статичні. Косо взятий задній плян - стіна хати з глибокою тінню від піддашся - відкриває в кінці далекий плян - сільську вулицю.

Це - вже від жанрового мистецтва венеціанової школи, від любові до *interieurs*’ів. Бічний світ кидає плями на обидві постаті батьків й на сіну хати. Решта - в полу тонах, або у глибокій тіні. Колорит теплий, прозорий, писаний лесировками.

Це - краща з жанрових річей Шевченкових. Вона цілком самостійна в композиції, не має чогось подібного серед інших творів тогочасного українського малярства, просякнута тим теплим почуттям до селянства, якого бракує всім іншим, як сучасних Шевченкові, так і наступним українським жанристам.

На її недолік треба поставити, що картина ця, звичайно, писана не з натури, хоч би й ідеалізованої, як у Венеціанова. Звідси її ідилічність, далека від справжнього життя тогочасного кріпацтва.”

(За передмовою Ірини Ходак до Дослідження федора Ернста)

Справа внизу цієї картини був невеликий підпис “Шевч”. Виявлені залишки напису були влітку 1928 р., під час реставрації, але відновити підпис до кінця, нажаль, не вдалось. (дата реставрації за Іриною Ходак)

Історія створення картини

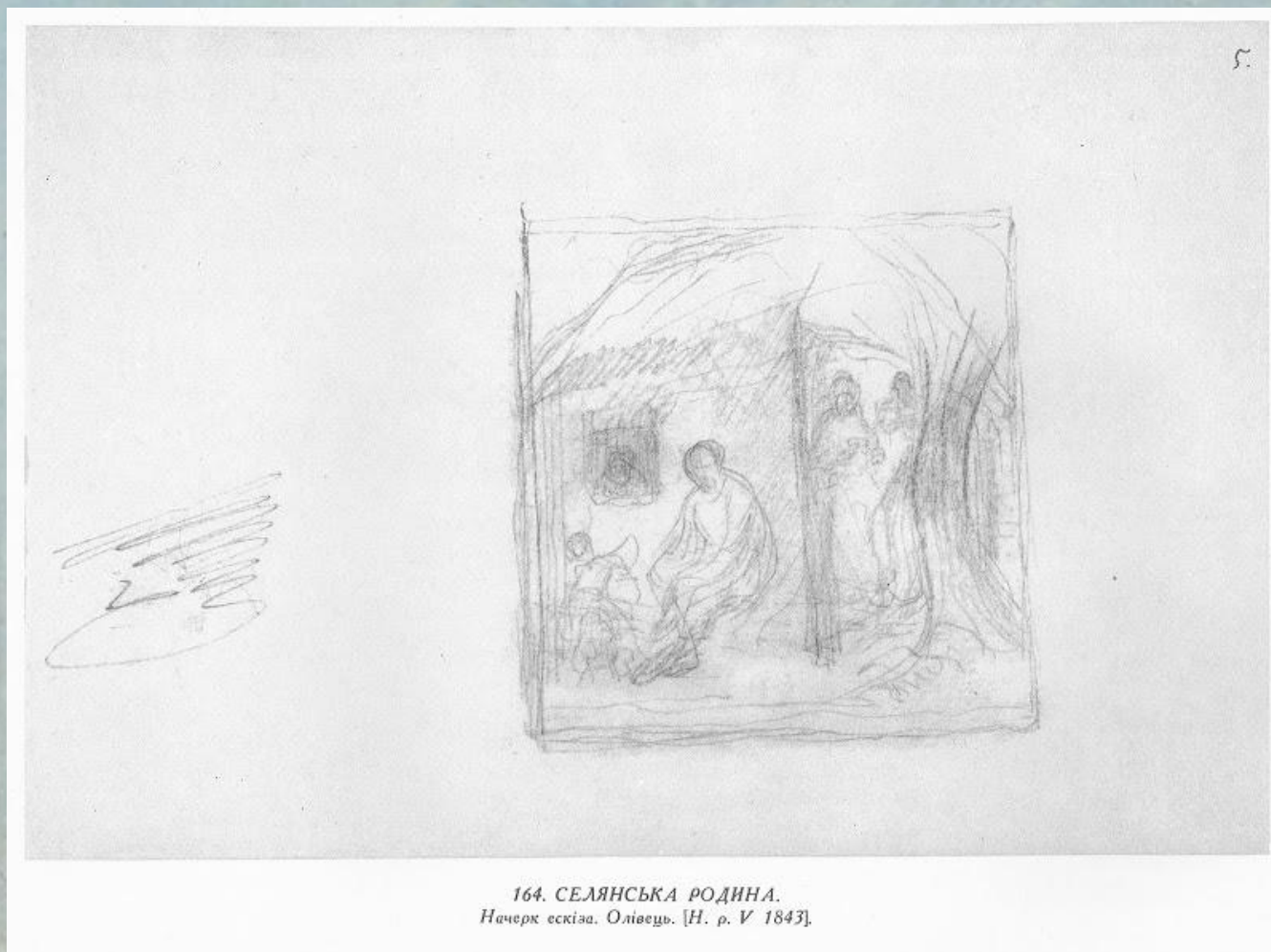
В 1843 р. Тарас Григорович виїхав з Петербурга і поїхав подорожувати мальовничою Україною. Так вразила його рідна земля, що саме під час цієї подорожі митець створив картину “Селянська родина”. (Картина датується 1843 роком, проте точна дата створення її невідома)

Цікаво, але на картині так підібрані відтінки фарб, що вона вмить зачаровує своєю домашньою атмосферою та переносить нас в одну з українських сімей. Ненароком згадується рядок з вірша Т.. Шевченка “...сім”я вечера коло хати, вечірня зіронька встає”, хоча між цими двома витворами мистецтва немає майже нічого спільного, все ж таки, атмосфера в них схожа.

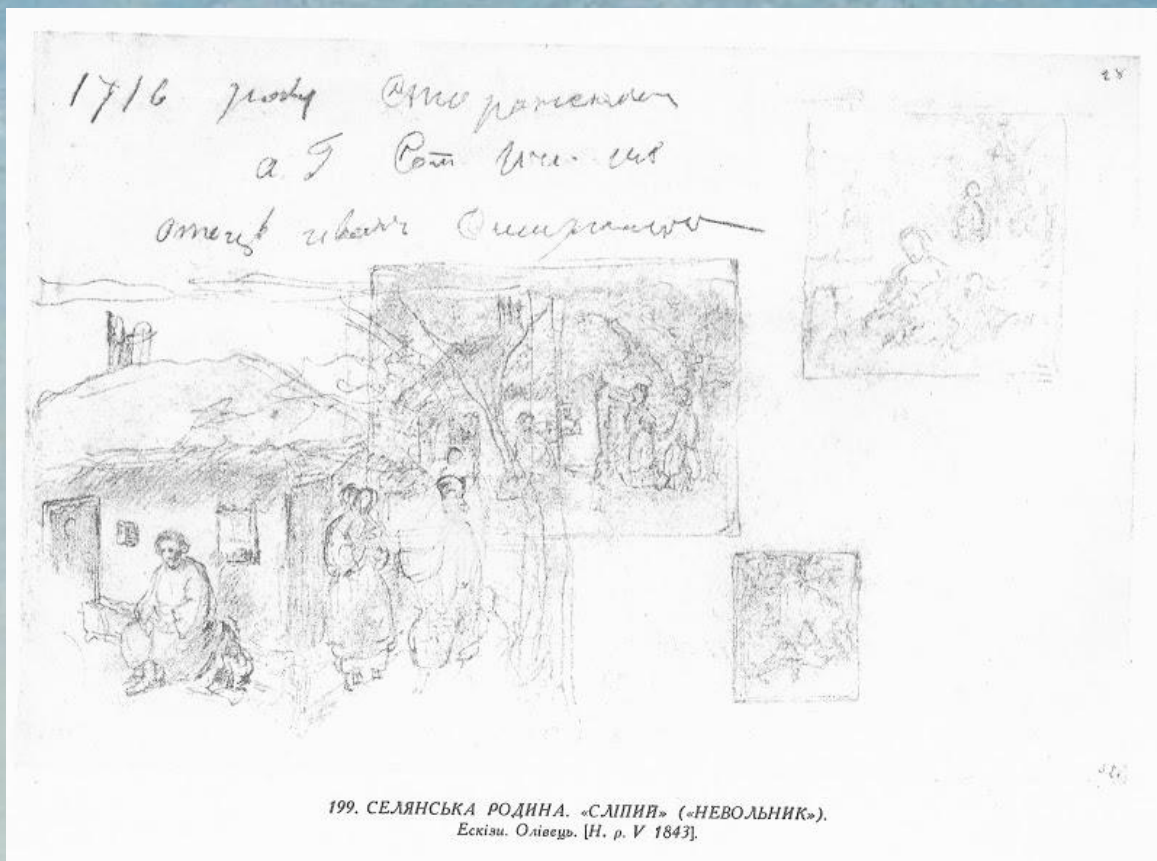
Попередні версії картини

Взагалі, до того, як отримати остаточний варіант Селянської родини, Шевченко неодноразово створював прототипи картини - начерки.

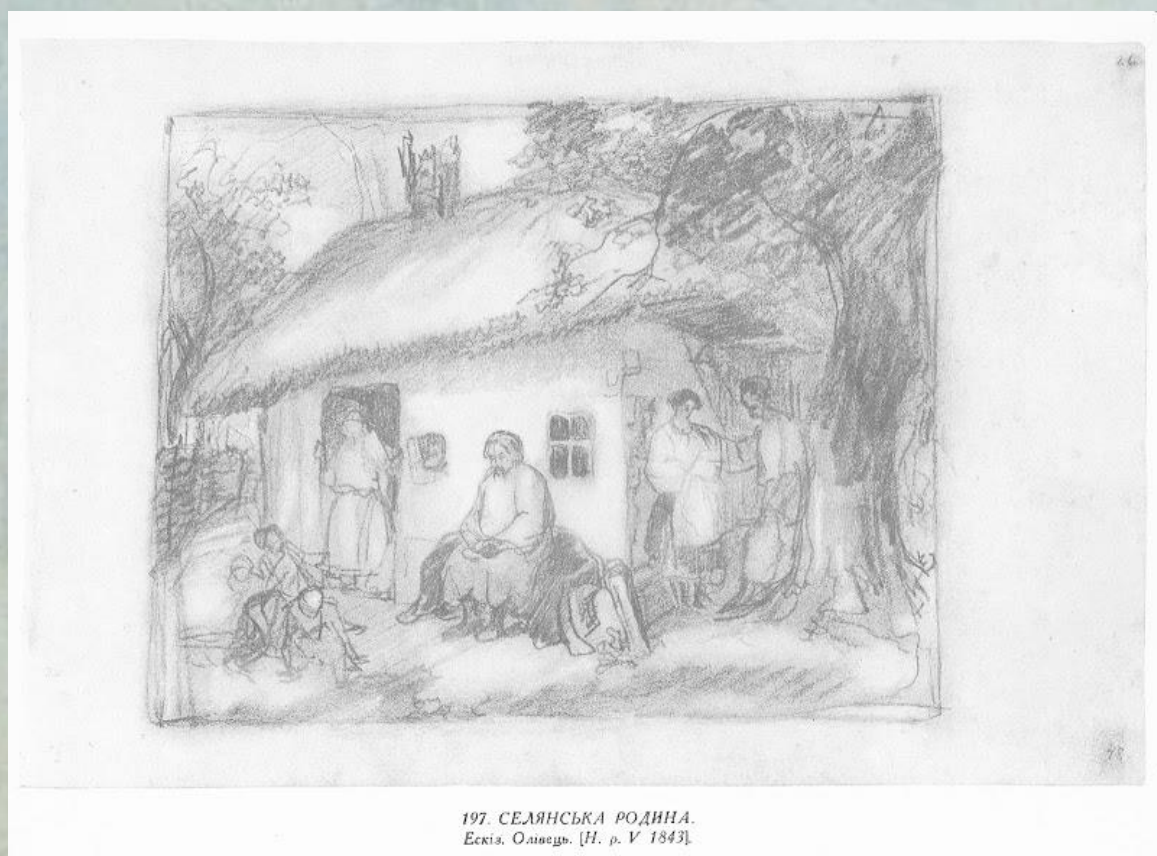
Один із перших начерків датується 1843 року, зроблений він був олівцем:

Більш чіткіше, мабуть, став уявляти собі Тарас Григорович, як мала б виглядати його картина. Тому, другий начерк, який теж був намальований олівцем, мав виразніший силует. Також, справа на папері можна розгледіти нарис картини “Сліпий”, або “Невольник”, а зверху текст “1716 року Стороженко / А. Г. Сот. Иче 148 / отець Иванъ Смирницький”.

Третій ескіз начерку був найбільш схожим до остаточного варіанту картини, але на ньому зображено більше людей.

Власники та картина сьогодні

Картина мала багато власників, серед яких був В. Й. Єзучевський (Петербурзький чиновник та товариш Шевченка). Зі спогадів, картина була намальована саме для нього, але пізніше М. М. Лазаревський в своєму листі до Тараса Григоровича пише, що виграв “Селянську родину” в лотерею, тому картина стала належати йому. Далі картина перейшла у власність до сім’ї Лазаревських.

Так дана картина була у власності:

- В. О. Єзучевського
- М. М. Лазаревського (згодом Ф. М. Лазаревського, та О. Ф. Лазаревської
- М. І. Янжул
- Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка, Київ. (з 1928 року)
- Галерея картин Т. Г. Шевченка (в Харкові)
- Київський державний музей українського мистецтва.
- Центральний музей Т. Г. Шевченка, Київ.

В 1939 р. була виставлена на Республіканській ювілейній шевченківській виставці в Києві.

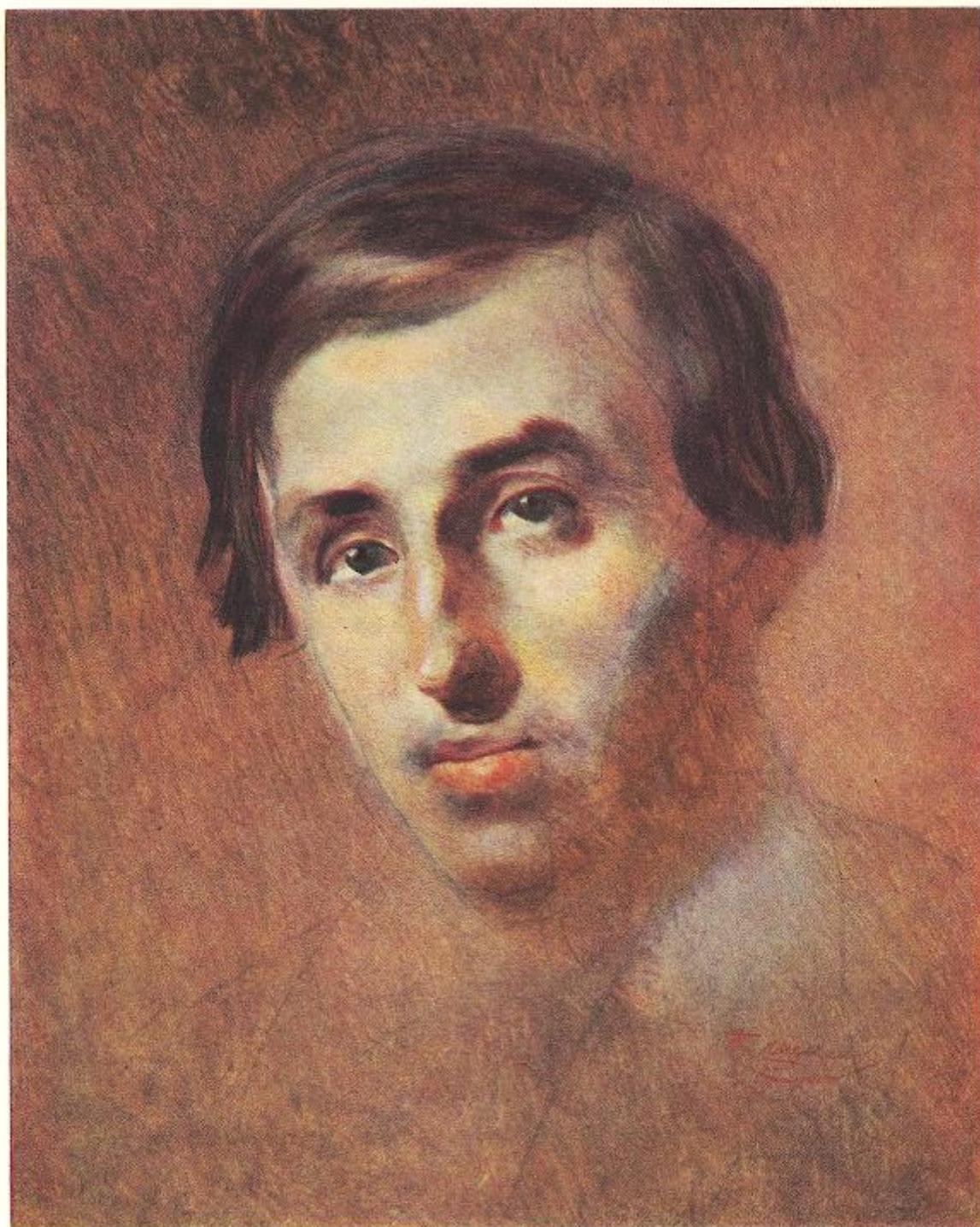
В 1951 р. картина експонувалась у Москві, на виставці образотворчого мистецтва Української РСР.

Зараз картина “Селянська родина” займає почесне місце в Київському національному музеї Тараса Шевченка.

Від автора

Невідомо, чи картина була взята з пам’яті Тараса Григоровича, (можливо, під час подорожі йому вдалося помилуватись першими кроками синочка його знайомої сім’ї і він відобразив це на папері), або ж художник проводить аналогії між селянською родиною і Україною. Мати - ненька Україна, така ніжна і лагідна, яка оберігає свого синочка, а батько - це захисник України. **Катерина Коломоєць**

«Портрет Пантелеймона Олександровича Куліша»

83. ПОРТРЕТ П. О. КУЛІША.
Олія. [V 1843—I 1847].

Час створення: 1843-1847

Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

Зліва внизу олійною фарбою підпис автора: Т. Шевченко.

Цей портрет знаходився серед малюнків, значна частина яких 1847 р., під час арешту Шевченка, потрапила до III відділу і була повернена художнику після заслання, про що свідчить його розписка від 29.I 1859 р.

В описі проданих на аукціоні 7 травня 1861 р. картин та малюнків Шевченка, складеному М. М. Лазаревським, позначено, що «портрет Кулиша (масл. крас.) не окончен...», куплений Маркевичем за 5 крб. (ІЛ АН УРСР, відділ рукописів, інв. № 1540).

До «Каталога музея украинских древностей В. В. Тарновского» портрет був внесений під назвою: «Голова молодого человека, — по-видимому, Кулиша в молодости».

В. В. Тарновський придбав його у Білозерської, про що згадує В. П. Горленко в листі до О. М. Лазаревського 4 жовтня 1887 р.: «Из новых его приобретений укажу еще на последний, неоконченный труд Шевченко, подаренный ему Макаровым... и купленный у Белозерской подмалевок удивительного портрета молодого Кулиша, того же Шевченка» (Д. Іофанов, Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка, К., 1957, стор. 131).

Датується часом зустрічей Шевченка з Кулішем від червня 1843 до січня 1847 р.

«Портрет Миколи Григоровича Рєпніна»

Час створення: 1843

Копія з портрета роботи швейцарського художника Йозефа Горнунга (1792 — 1870), оригінал якого зберігається в фондах ДМШ.

М. Г. Рєпнін — старший брат декабриста С. Г. Волконського, поміщик містечка Яготина, де Шевченко перебував неодноразово під час подорожі в Україну.

М. Яготин — Пирятинського пов., Полтавської губ. (нині районний центр Полтавської обл.).

Дата встановлена відповідно до даних в листі В. М. Рєпніної до Шарля Ейнара від 27 січня 1844 р., де вона писала: «...я уехала с родителями в Седнево. В наше отсутствие Шевченко снова побывал в Яготине, у моего брата и моей невестки, чтобы посмотреть портрет папа, писанный Горнунгом, так как ему заказали две копии этого портрета. Уезжая, он обещал еще раз приехать на две недели. Затем мы вернулись и однажды вечером в октябре входит мой брат вместе с господином, которого он тут же представляет моим родителям: это был он [Шевченко]» («Русские пропилен», т. II, М., 1916, стор. 205).

Попередні місця збереження: власність О. В. Капніста, Лебединський краєзнавчий музей, ГКШ.

1939 р. експонувався на Республіканській ювілейній шевченківській виставці в Києві (Каталог, № 143) 1.

Другий примірник копії роботи Шевченка зберігається у фондах Державного Ермітажу в Ленінграді.

«Портрет Горленко»

За свідченням колишнього власника портрета Г. П. Шлейфера — це портрет Горленко.

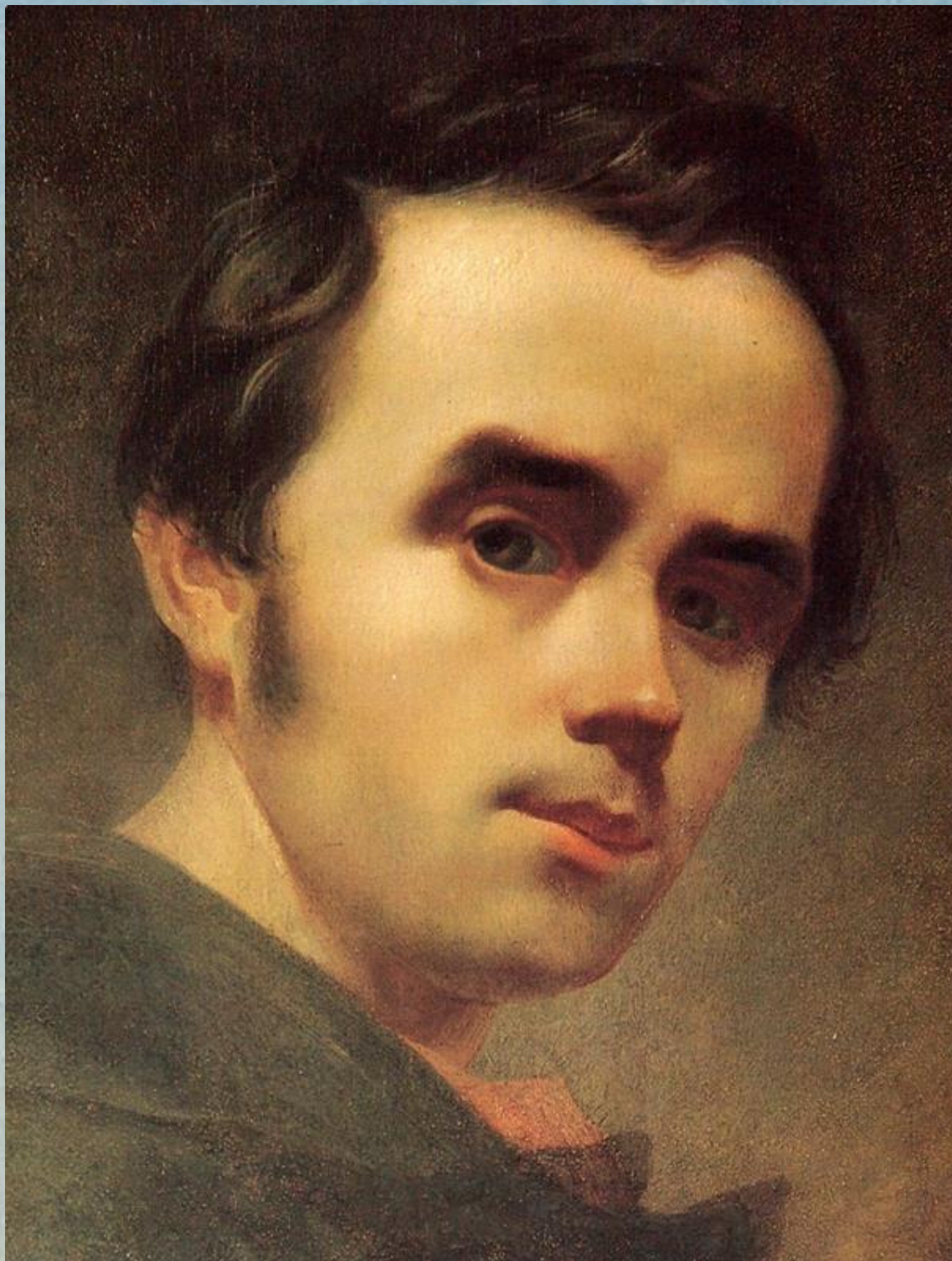
Відсутність авторського підпису та сліди реставрації, зробленої в манері, трохи відмінній від почерку Шевченка, стали для окремих дослідників приводом до заперечення приналежності цього портрета пензлю Шевченка.

Час створення: 1846—1847

Зберігається: Київ, Київський державний музей українського мистецтва

Перший автопортрет

Час створення: Зима 1840—1841

Матеріал: Полотно (овал)

Зберігається: Київ, Національний музей Тараса Шевченка

**МАНДРІВКА
СТОРІНКАМИ КНИГИ
ЛЕОНІДА УШКАЛОВА
«ТАРАС ШЕВЧЕНКО»**

«Шевченко дивився на світ оком художника,
не беручи до уваги цей факт - неможливо збагнути його поезію»

Леонід Ушкалов

Змалку Тарас понад усе любив малювати. Вуглиною або крейдою він малював скрізь, де було можна й не можна: на стінах, на дверях, на воротах. Ця звичка залишилась у поета на все життя. Він буде малювати на стінах класу Санкт-Петербурзької академії мистецтв; гостюючи в седнівському маєткові Андрія Лизогуба, розмалює ледь не весь флігель, в якому мешкав, а вже на засланні часто шукатиме собі затишну місцину й малюватиме вуглиною чи крейдою на стіні.

Пристрасть до малювання стала ще більшою після того, як Тарас почав ходити до школи й міг розжитися на папір та олівець. Отож, коли за якийсь час хлопець остаточно втік зі школи Богорського, він шукає собі вчителя малювання — спершу в Лисянці, потім у Тарасівці. Ці пошуки ні до чого путнього не привели, і Шевченко знов повертається до Кирилівки, ставши пастухом громадської череди.

Якийсь час Тарас жив у кирилівського священика отця Григорія Кошиця, виконуючи нехитрі обов'язки по господарству. Проте невдовзі Шевченко опинився серед двірні поручика гвардії Павла Енгельгардта, який у 1828 році, після смерті свого батька, став власником Кирилівки, а отже, і паном Тараса.

На той час Енгельгардт служив ад'ютантом віденського військового губернатора Олександра Римського-Корсакова. Отож десь восени 1829 року Шевченко у складі панської валки вирушає з Вільшаної — через Київ, Чернігів, Бобруйськ, Мінськ — до Вільно, надовго покидаючи батьківщину.

Тарас Шевченко, до чийх обов'язків входило стовбичити вбраному в тикову куртку й шаровари в передпокої й виконувати накази пана: подати люльку, принести води абощо, не дуже переймався своєю службою. Він то муликав собі під ніс «сумні гайдамацькі пісні», то без дозволу пана змальовував картини, що висіли в покоях. Один із таких «сеансів» уже невдовзі після прибуття Шевченка до Вільно закінчився для нього плачевно. А було це так.

Портрет Павла Васильовича Енгельгардта

Час створення: 1833

Увечері 6 грудня 1829 року Павло Енгельгардт разом зі своєю дружиною Софією — добре освіченою жінкою й чудовою піаністкою — поїхав на бал з нагоди «тезоіменитства государя Миколи Павловича». Коли все в домі стихло, Тарас запалив свічку, розіклав папери, узяв олівець і почав малювати. Він так поринув у світ своїх фантазій, що навіть незчувся, як пани повернулись додому, як поручик гвардії зайшов у парадних строях до кімнати... Тарас отямився лиш тоді, коли Енгельгардт немилосердно відідрав його за вуха, мовляв, запалена серед паперів свічка могла запросто спалити не тільки будинок, а й ціле місто. На ранок нещасний художник за наказом пана ще й скуштував на конюшні різок. Утім Енгельгардт таки ж хотів зробити Шевченка своїм «кімнатним художником» і віддав його в науку. Важко сказати, хто саме був у Вільно Шевченківим учителем. Можливо, він відвідував майстерню Яна Рустема — професора малювання Віленського університету, про якого перегадом згадував у одному з листів до Броніслава Залеського. У будь-якому разі, уже одна з перших за часом Шевченкових робіт — малюнок італійським олівцем «Погруддя жінки», виконаний у 1830 році, — свідчить про неабияку вправність юного художника.

Коли Павло Енгельгардт дістав нове службове призначення й переїхав до Санкт-Петербурга, челядь, зокрема й Шевченка, погнали за паном по етапу, бо їхній «дбайливий» господар побоювався, щоб люди дорогою бува не розбіглись хто куди. Це було взимку, дорога неблизька — 800 верст. І як на лихо в Тараса відірвалась підошва чобота. Щоб не відморозити ногу, юнак змушений був час від часу перевзуватись. Ці зупинки почали дратувати вартового, і він добряче заїхав Тарасові по шиї...

Так розповідав сам поет своєму доброму приятелю Вікторові Забілі. Щоправда, Петро Мартос стверджував, що це всього лиш гра фантазії, бо хоч панська валка і йшла з Вільно пішки, але не під конвоєм.

Так чи ні, «Санкт-Петербургские ведомости» невдовзі сповістили, що серед тих, хто прибув до північної столиці 9 січня 1831 року був і «ад'ютант генерала від інфантерії Римського-Корсакова, гвардії Уланського полку ротмістр Енгельгардт». Його козачкові Шевченкові виповнилось на цю пору сімнадцять років. Юнак уже вийшов з «козачкового» віку й будь-що хотів стати художником. Він не раз і не два прохав свого пана віддати його в науку. Урешті-решт Енгельгардт погодився й 1832 року законтрактував Шевченка в артіль досить відомого на той час художника-декоратора Василя Ширяєва. Ширяєв був вихованцем Санкт-Петербурзької академії мистецтв, а його артіль під час перебування в ній Шевченка виконувала дуже складні й відповідальні замовлення, зокрема, проводила оздоблювальні роботи в будинках сенату й синоду, Великого, Ермітажного, Олександринського та Михайлівського театрів. Шевченко виконав рисунки орнаменту й арабесок на плафоні Великого театру. Можливо, він зробив також рисунок для плафона Олександринського театру, Схвалений самим імператором Миколою І.

Ми майже нічого не знаємо про те, яким було життя поета в артілі Ширяєва: невеличкі штрихи в повісті «Художник» та в «Журналі», а ще — спогади вихованця Академії мистецтв Івана Зайцева. «Я часто бував у Ширяєва, — писав він, — і ми вечорами розмовляли. Іноді я читав і декламував твори Пушкіна й Жуковського. А в цей час у сусідній кімнаті, біля відчинених дверей, завжди стояло двоє хлопців років

16—17-ти, учні хазяїна, які були в нього на побігеньках, терли фарби, трохи малювали, поки вчитель не надав їм змоги відвідувати академічні класи. Усе, що я читав, хлопчак слухали дуже уважно. Але чому ж, питають мене добрі люди, я говорю так докладно про якихось там хлопчаків? А це тому, відповім я, що один із них став перегодом улюбленим українським поетом, — то був Тарас Шевченко...»

4. СМЕРТЬ ЛУКРЕЦІЇ.
Тущ. 1835.

В артїлі Ширяєва юний художник займався не тільки декоративним малярством. Уже в 1835—1837 роках він створив кілька багатофігурних композицій на історичні теми, такі як «Смерть Лукреції» та «Смерть Богдана Хмельницького» (очевидно, за «Історією русів», яка ходила тоді по руках у списках), а ще почав досить успішно працювати в жанрі акварельного портрета. Утім, молодому митцеві хотілось волі, хотілось стати справжнім майстром. Оповідач повісті «Художник» — alter ego самого Шевченка — каже: «Великий Торвальдсен розпочав свою блискучу артистичну кар'єру з того, що вирізав орнаменти та тритонів з риб'ячими хвостами

для тупоносих копенгагенських кораблів. А я починав з розтирання охри та мумії в жорнах і з фарбування підлог, дахів та парканів». Зрештою, каже оповідач: чи багато є геніїв, котрі розпочинали якимось інакше? Ні, небагато. Згадаймо хоч би фламандців Адріана та Ісака ван Остаде, Нікласа Бергема, Давида Тенірса-молодшого, що як почали в лахмітті, так у лахмітті й закінчили. А великі італійці Аллегрі Антоніо Корреджо чи Доменіко Цамплієрі, які померли з голоду! За що ж їм така гірка доля? — питає оповідач. «Мабуть, за те, що вони янголи во плоті».

8. СМЕРТЬ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.
Тущ. [1836 — 1837].

Своє нестримне прагнення до свободи та творчості Шевченко міг бодай трохи вгамувати білими ночами. Тоді він брав папір та олівець і йшов милуватись красою Північної Пальміри. «Літні ночі в Петербурзі, — каже оповідач повісті «Художник», — я майже завжди проводив на вулиці або денебудь на островах, та частіше за все на академічній набережній. Це місце особливо подобалось мені тоді, коли Нева спокійна і, немов те гігантське дзеркало, відбиває в собі в усіх деталях величний

портик Рум'янцевського музею, ріг сенату й червоні штори в домі графині Лаваль». Юний митець змальовував фігури з барельєфів деяких будинків, зокрема купідонів, котрі прикрашали дім архітектора Монферрана на розі набережної Мойки й Ліхтарного провулка, часто бував і в Літньому саду. Тут він не тільки малював, але й «почав робити етюди з мистецтва віршування». Так напише Шевченко у своїй славетній «Автобіографії», підготовленій у лютому 1860 року для санкт-петербурзького часопису «Народное чтение». Щоправда, з тих численних «етюдів» перегадом вийшов друком тільки один — балада «Причинна» — перший шедевр Шевченка-поета, романтична історія кохання та смерті, яка розпочинається неймовірно красивим і експресивним образом розбурханої української природи:

Реве та стогне Дніпр широкий,

Сердитий вітер завива,

Додолу верби гне високі,

Горами хвилю підійма...

Якщо вірити повісті «Художник», то саме в Літньому саду 1836 року відбулась і зустріч Шевченка з вільним учнем Академії мистецтв Іваном Сошенком, завдяки якій юний митець перегадом дістане таку жадану волю. Отож, одного разу влітку, пізно ввечері, Іван Сошенко гуляв Літнім садом. Аж раптом він побачив, що на одній з алей якийсь обідраний парубійко років чотирнадцяти-п'ятнадцяти копіює олівцем статую Сатурна, котрий пожирає власне дитя. Досвідченим оком художника Сошенко відразу ж запримітив у рисах обличчя парубійка щось українське, а підійшовши потихеньку ближче, побачив, що його малюнок був некепський. Тоді Сошенко, торкнувши юного копіювальника за плече, спитав: «Звідкіль, земляче?» — «З Вільшаної», — пролунало у відповідь. «Як з Вільшаної! — здивувався Сошенко. — Я сам з Вільшаної...»

Насправді нічого такого не було. Схожа історія сталася не з Шевченком, а з його найближчим приятелем Василем Штернбергом. Принаймні коли Сошенко познайомився з Тарасом, той уже був аж ніяк не парубійко — йому йшов двадцять третій рік. Та й історія їхнього знайомства куди більш прозаїчна. Сам Сошенко згадував про це так: «Коли я був у «гіпсових головах» чи то, здається, уже у «фігурах» (1835—1836), разом зі мною малював брат дружини Ширяєва. Від нього я й дізнався, що в його зятя служить у підмайстрах мій земляк Шевченко, про якого я дещо чув іще у Вільшаній, під час перебування у свого першого вчителя Степана Степановича Превлоцького. Я дуже просив родича Ширяєва прислати його до мене на квартиру. Довідавшись про моє бажання познайомитись із земляком, Тарас на другий же день розшукав мою квартиру...»

«Він був лякливий і несмілий, — каже Сошенко. — З першого ж дня нашого з ним знайомства я помітив у ньому сильне бажання навчатися малярства. Він почав бувати в мене на свята — у будні мені було ніколи, та й хазяїн його не відпускав... Мене до глибини душі вразила нещасна доля молодого чоловіка, але допомогти йому я був не в силі. Та й як міг зарадити його лихові я, бідний художник-трудівник, котрий безугавно працював заради шматка хліба насущного, без зв'язків, без грошей, без протекцій?»

Якраз на цю пору Сошенко був близько знайомий із молодим, але вже відомим письменником Євгеном Гребінкою.

Портрет Євгена Павловича Гребінки

Час створення: 1837

Саме з ним він і вирішив поговорити про те, як би спробувати звільнити Шевченка. «Гребінка, — згадував Сошенко, — взяв близько до серця мій намір, став часто запрошувати Тараса до себе, давав йому читати книжки, розказував йому чимало корисного...» Та й Шевченко відповідав на це щирою приязню: у 1837 році він малює чудесний акварельний портрет Гребінки, записує в його альбом «Перебендю» (у «Кобзарі» 1840 року ця поезія вийшла з присвятою Гребінці), охоче бере участь у підготовці організованого Гребінкою альманаху «Ластівка» тощо. На той час спілкування обох митців було, напевно, легким, приємним і невимушеним. Принаймні Іван Панаєв згадував, як на одній літературній вечірці «Гребінка почав був наспівувати малоросійські пісні, а Шевченко пританцьовував під свої рідні звуки». Прихильність Шевченка до Гребінки була цілком природною ще й тому, що Гребінка допомагав йому грішми, готував до друку, та мабуть, і редагував Шевченкові твори, усього за один день провів через цензуру «Кобзар», познайомив поета із санкт-петербурзькими літераторами й патріотично налаштованим українським панством. Та й деякі твори Шевченка постали під безпосереднім впливом Гребінки. Наприклад, «Перебендя», поза сумнівом, навіяний Гребінчиною поезією «Український бард», а химерний образний лад містерії «Великий льох», певно, має за взірць пролог Гребінчиної поеми «Богдан». Зрештою, важко сказати, чи мала б українська література геніального поета Тараса Шевченка, а український народ — свого національного пророка, якби на його життєвому шляху не стрівся скромний письменник Євген Гребінка. Павло Зайцев не без підстав казав, що найголовнішою заслугою Гребінки перед українською літературою є якраз те, що він «перший зрозумів і оцінив Шевченка як поета».

І навіть тоді, коли Шевченко вже був на засланні, а його ім'я та твори підлягали суворій цензурній забороні, Гребінка в перевиданні роману «Чайковський» 1848 року зберігає взяті з Шевченкової поезії епіграфи (це була перша публікація віршів опального поета за умов цензурної заборони). Натомість сам Шевченко ще в 1843 році раз і назавжди порвав стосунки з Гребінкою. У «Чигиринському Кобзарі» він знімає присвяту

Гребінці «Перебенді», а в «Журналі», листах та повістях, докладно розказуючи про власне життя в Санкт-Петербурзі й деінде, навіть не заїкнувся про свого добродійника. Але все це буде пізніше.

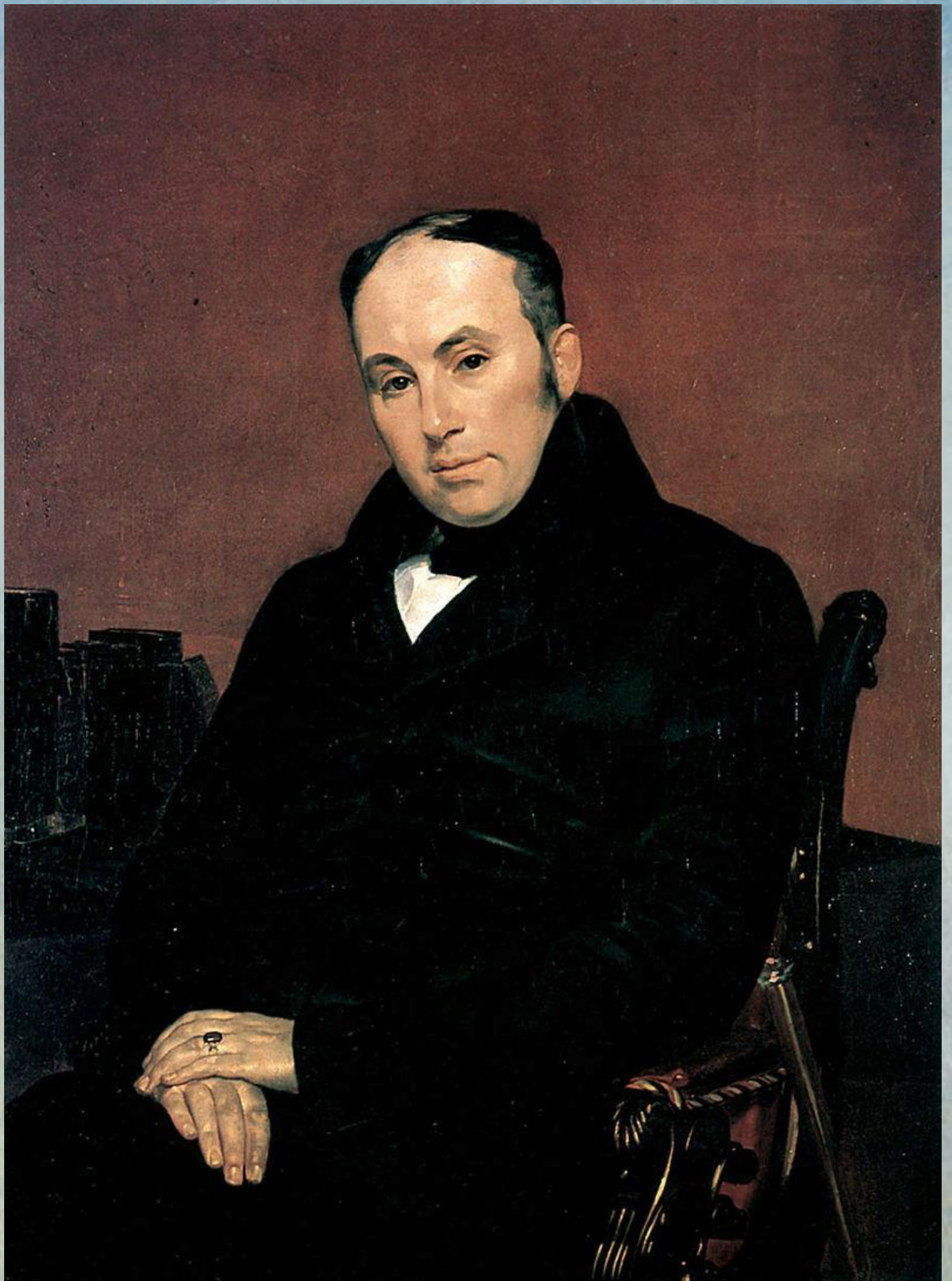
А поки що Шевченко завдяки своїм новим друзям — Гребінці, Сошенкові та учневі Карла Брюллова Аполлонові Мокрицькому (приятелі називали його «Бельведерським») — входить до санкт-петербурзького мистецького бомонду. Тарас був представлений конференц-секретареві Академії мистецтв Василеві Григоровичу. Своєю чергою Григорович разом із придворним художником Олексієм Венеціановим представили його Василеві Жуковському, який був тоді вихователем майбутнього імператора Олександра II. Завдяки Григоровичу Шевченко вже десь наприкінці 1836-го або на початку 1837 року давав змогу відвідувати рисувальний клас при Товаристві заохочування художників. Він часто буває також в Ермітажі, милуючись шедеврами світового малярства. І попри те, що юний Шевченко не мав належної освіти, він уже тоді вмів відчувати всі тонкощі мистецтва. Згадаймо, як Аполлон Мокрицький писав у своєму щоденникові 8 квітня 1838 року (до викупу Шевченка з кріпацтва залишалось півтора тижні): «На третій день Пасхи зранку я почав малювати Венеру. Невдовзі прийшов Шевченко, і ми вирушили в Ермітаж. З великою користю ми говорили в цьому святилищі, і на цей раз я більше, ніж будь-коли, побачив єство картин першокласних майстрів. Ван Дейк, Рубенс, Веласкес, Гвідо, Аннібал Каррачі та інші, Пуссен, Ван дер Меєр, Рейсдаль, Цоль Поттер та Клод Лоррен стали для мене зрозуміліші...» Про що саме говорили тоді друзі? Важко сказати. Може, про те, що митець та його твориво — дзеркальні відображення одне одного. Недаром же в повісті «Художник» зринають слова:

«У всіх портретах Ван Дейка панівна риса — розум і шляхетність, і це можна пояснити тим, що сам Ван Дейк був найшляхетнішим мудрецем».

А одного прекрасного ранку Шевченка представили Карлу Брюллову. «Не можна описати його захвату, — каже оповідач повісті «Художник», — коли Брюллов ласкаво й поблажливо похвалив його малюнки». Та особливо вразила юнака червона

кімната. «Усе червоне! — з дитячим подивом говорив він. — Червона кімната, диван червоний. Штори на вікні червоні. Халат червоний і малюнок червоний, усе червоне. Чи ж я побачу його ще коли-небудь так близько?» Оцю червону декорацію і великого Карла Брюллова, чиїм улюбленцем він зовсім скоро стане, Шевченко пам'ятатиме до останнього подиху. А стати учнем Брюллова було ой як непросто — «Карл Великий» брав собі тільки тих молодих людей, хто, як він казав, «розумів його й був талановитий». Судячи з усього, Брюллов ясно бачив не тільки талант Шевченка-художника, але й талант Шевченка-поета. Ось що занотував у своєму щоденнику 31 березня 1837 року Аполлон Мокрицький: «Увечері після чаю я вирушив до Брюллова... Він послав мене за Василем Івановичем [Григоровичем], і коли той прийшов, я запропонував їм розглянути справу Шевченка. Показав його поезію, якою Брюллов був надзвичайно задоволений, і, побачивши в ній думки та почуття молодого чоловіка, вирішив визволити його з кріпосного стану, а для цього звелів мені завтра ж таки сходити до Жуковського й попросити того прийти до нього».

Так розпочиналася справа визволення Шевченка. Брюллов мав намір намалювати портрет Жуковського, продати його, а за виручені гроші викупити Шевченка, на якого кріпацтво діяло що далі, то більш гнітюче. Тим паче, що, коли вірити чуткам, десь наприкінці 1837-го або на початку 1838 року він утнув одну штуку, яка могла дорого йому коштувати. Петро Мартос згадував, що під ту пору якийсь генерал замовив Шевченкові свій портрет олійними фарбами. А фізіономія в генерала була доволі огидна. І Шевченко не став йому лестити, а змалював усе дуже точно. Чи вже за оцей «реалізм», чи за що інше, генерал відмовився брати портрет. Тоді художник змив генеральські атрибути, домалював замість них рушник, голярську бритву тощо та й віддав цей портрет у цирюльню як вивіску. На лихо, за якийсь час пан генерал упізнав себе... Його люті не було меж, і він став наполегливо прохати Енгельгардта продати йому Шевченка... Коли перегодом Микола Костомаров питав у поета, чи справді таке було, той заперечив, мовляв, це старий заяложений анекдот, який невідомо хто допасував до його життя...

Так чи ні, першим на перемовини з Павлом Енгельгардтом вирушив Брюллов. Їхня зустріч була невдалою. Повернувшись додому ні з чим, Брюллов сказав, що Енгельгардт — «найбільша свиня в торжевських черевиках», яку тільки доводилось йому бачити на віку (Брюллов узагалі не любив поміщиків, котрих називав не інакше, як «феодалами-собачниками»). Тоді за справу взявся Олексій Венеціанов. Він відвідав Енгельгардта. Спершу почав був говорити про філантропію й таке інше, але Енгельгардт урвав його: «Та ви скажіть прямо, просто, чого ви хочете від мене з вашим Брюлловим? Той Брюллов, — Енгельгардт голосно зареготав, — справжній американський дикун». Тоді Венеціанов сказав прямо. «Ось так би й давно... а то філантропія! Яка тут філантропія! Гроші, і більш нічого!.. То ви хочете знати остаточну ціну? Я вас правильно зрозумів?» — «Саме так», — відповів Венеціанов. «Так ось же вам моя остаточна ціна: 2500 карбованців. Згодні?» — «Згоден»...

Портрет Жуковського вирішили розіграти в імператорській родині. 14 квітня 1838 року в камер-фур'єрському журналі з'являється запис про те, що відбулося в Царськосільському палаці: «Увечері його величність з його високістю государем наслідником, великою княгинею Єленою Павлівною та великою княжною Марією Миколаївною, а також тими особами обох статей, хто прийшов на запрошення государині імператриці на обід, зволили провести час у круглій залі Нового палацу за різними іграми, танцями та розіграшем речей у лотерею». Отут і був розіграний портрет Жуковського. А вже 22 квітня 1838 року Енгельгардт підписав Шевченкові відпускну. Свідками виступили дійсний статський радник і кавалер Василь Жуковський, професор Карл Брюллов та гофмейстер, таємний радник і кавалер граф Михайло Вієльгорський — «велике й чоловіколюбне тріо», як напише перегодом сам поет. Через три дні в майстерні Брюллова Жуковський вручив Шевченкові відпускну — на двадцять п'ятому році життя митець дістав нарешті довгождану волю...

Усі, хто брав участь у викупі Шевченка з неволі, були страшенно раді. Скажімо, Василь Жуковський намалював, у стилістиці дитячого примітиву п'ять малюночків, у яких ! виклав історію Шевченкового звільнення, і подарував їх графині Юлії

Адлерберг-Барановій — статс-дамі при дворі імператриці Олександри Федорівни. Перший із тих малюнків такий: на землі стоїть чоловічок, над ним хмаринка, а з хмаринки визирав кумедна голівка в капелюсі. Підпис: «Це пан Шевченко. Він каже сам собі: хотів би я намалювати картину, а господар наказує підмітати кімнату. У нього в одній руці пензлик, а в іншій — віник, і він не знає, що його робити. А над ним у хмарах Юлія Федорівна». А на останньому малюночку — три фігурки: одна на небі, а дві на землі догори ніжками. «Це Шевченко й Жуковський; обоє бурюються від радощів. А Юлія Федорівна благословляє їх із хмар».

Що вже казати про самого Тараса!.. «Того дня, — згадував Іван Сошенко — я малював одного з євангелістів. Надворі вже пахло весною. Я відчинив вікно, яке було якраз на одному рівні з тротуаром. Аж раптом через це вікно в мою кімнату залітає Тарас, перекида мого євангеліста, та й мене самого ледь не збиває з ніг. Він кидається мені на шию й кричить: «Свобода! Свобода!» — «Чи ти не здурів, — кажу, — Тарасе!» А він усе своє — стрибає й кричить: «Свобода! Свобода!» Коли я нарешті збагнув, у чому справа, я й сам почав стискати його в обіймах і цілувати. А все закінчилось тим, що ми обоє розревілись, мов діти».

Так починалася найщасливіша пора Шевченкового життя, коли він став вільною людиною і мав змогу відвідувати рисувальні класи Академії мистецтв як улюблений учень Карла Брюллова. Це було наче казка. У своєму «Журналі» 1 липня 1857 року Шевченко напише: «Із брудного горища я, нікчемний замазура, на крилах перелетів у чарівні зали Академії мистецтв... Я користався наукою та дружньою довірою найбільшого художника світу...»

129. ПОРТРЕТ В. А. ЖУКОВСЬКОГО.
Акварель. [1839—1844].

Під вирішальним впливом Карла Брюллова формувалося й Шевченкове уявлення про прекрасне. Через багато-багато літ, 10 липня 1857 року, він згадає в «Журналі», як одного разу Жуковський із захватом показував йому та Штернбергові щойно привезені з Німеччини репродукції картин Петера фон Корнеліуса, Петера Гесса та інших художників «назарейської» школи. «І що ж ми на них побачили? — каже поет. — Видовжених, без рїски життя, мадонн, оточених готичними худими херувимами...» Словом, їм обом — палким прихильникам «неокласицизму» Брюллова — аж ніяк не імпував ідеалізм німецьких художників, їхній пієтет до Середньовіччя. Про це друзі й стали говорити Жуковському, який спершу мовчки слухав, а потім таки не витримав і обізвав їх «зіпсованими учнями Карла Павловича». Брюллов і справді забороняв Шевченкові брати сюжети з історії часів Середньовіччя. Тільки з Біблії та з грецької і римської старовини. «Там, — казав він, — усе простота й вишуканість. А в середній історії — розбещеність і потворність».

Від Брюллова ж таки йде і Шевченків пієтет до природи як до Божого творива, що є для митця вічною істиною. Мабуть, від Брюллова йде й ота примітна Шевченкова звичка розглядати мистецтво як щось божественне, таке, що навряд чи надається до раціонального розуміння, а самого митця — як «другого Бога».

Життя Тараса Шевченка під час навчання в Академії мистецтв — це життя людини з богеми.

Зрештою, Шевченко аж ніяк не легковажив і малярством. Недаром 20 січня 1839 року Товариство заохочування художників зробило його своїм пансіонером — митець отримав стипендію в розмірі 30 карбованців на місяць, а 3 травня 1839 року рада Академії мистецтв нагородила його срібною медаллю за малюнок з натури. У лютому 1840 року на засіданні ради Академії Шевченка було відзначено як одного з найбільш старанних учнів. 27 вересня 1840 року рада Академії присудила йому ще одну срібну медаль за олійну картину «Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці», а 26 вересня 1841 року втретє нагородила Шевченка срібною медаллю за картину «Циганка-ворожка»...

Автопортрет

Час створення: 1843

Мешкаючи в Санкт-Петербурзі, Шевченко мріяв побувати на Україні. Невдовзі така нагода справді випала — 19 травня 1843 року Шевченко разом з Євгеном Гребінкою та його молодшою сестрою Людмилою, яка навчалась у Смольному інституті, виїхав із Санкт-Петербурга білоруським трактом на Україну. Він їхав на запрошення Тарновського до його розкішного маєтку в Качанівці, де були і зведений за проектом Растреллі прекрасний палац, і велика бібліотека, і картинна галерея, і чудовий парк, і кріпацький симфонічний оркестр... У різний час тут гостювали Микола Гоголь, Семен Гулак-Артемівський, Михайло Глінка, Віктор Забіла, Микола Костомаров, Михайло Максимович. Шевченко віз сюди свою олійну картину «Катерина», яку Тарновський обіцяв купити.

З Качанівки поет вирушив до Києва. Мабуть, якраз під цю пору, малюючи Дніпрові схили, Володимирську гірку, Києво-Печерську лавру, Видубицький монастир, він раз і назавжди полюбить це стародавнє місто: його вулиці, його історію, його золоті храми, ту неповторну ауру «святого Києва», що зрине переходом у поемі «Варнак»:

Мов на небі висить
Святий Київ наш великий,
Святим дивом сяють
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють.
Дивлюся я, а сам млію.
Тихо задзвонили
У Києві, мов на небі...
О Боже мій милий!
Який дивний ти.

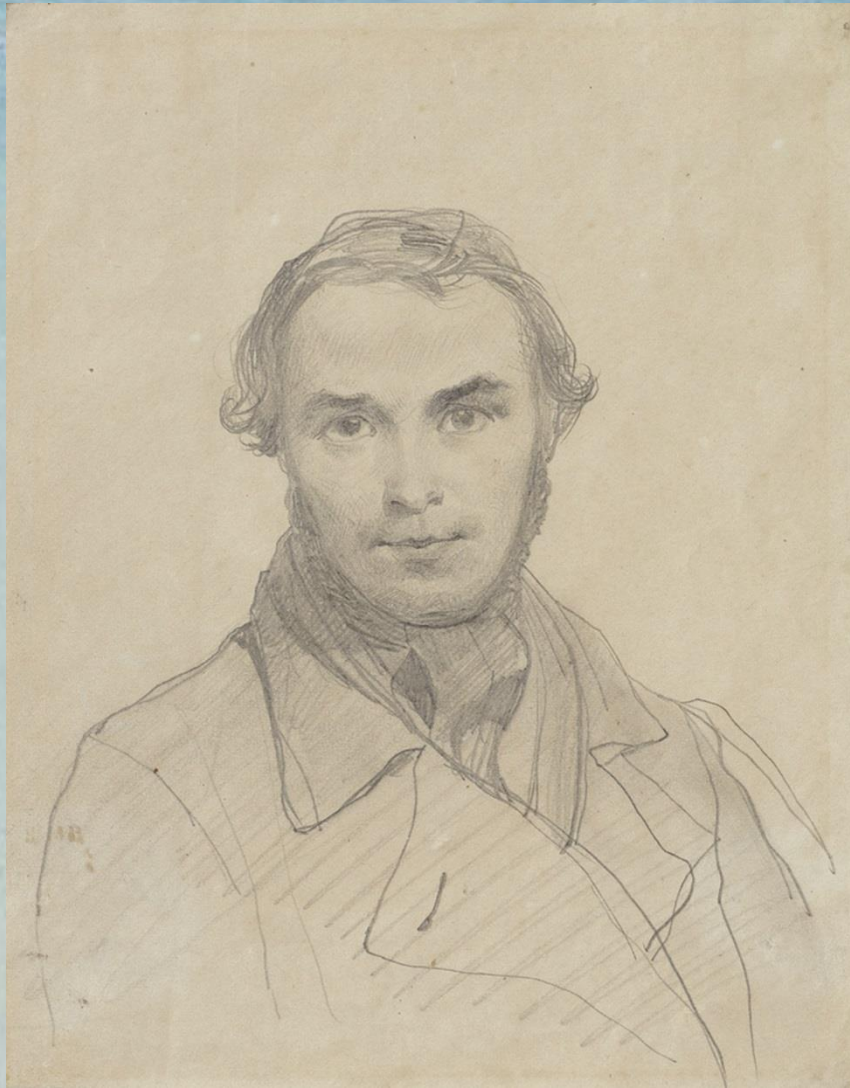
Десь наприкінці лютого 1844 року, після дев'яти місяців перебування на Україні, Шевченко повертається до Санкт-Петербурга, маючи намір завершити навчання в Академії мистецтв. Крім того, він заходився коло видання «Мальовничої України». Пояснюючи свій задум, Шевченко писав у жовтні 1844 року до чернігівського цивільного губернатора Павла Гессе: цивілізований світ досі нічого не знає про Україну, попри те, що вона здавна мала «своїх і композиторів, і живописців, і

поетів». «Чим вони захоплювались, занедбавши своє рідне, — каже поет, — не знаю. На мою і думку, нехай моя батьківщина найбідніша та найнікчемніша на землі — навіть тоді вона здавалася б мені кращою за Швейцарію та всі Італії». Отож, Шевченко мав на думці видати серію коментованих офортів, де були б відображені українські краєвиди, храми, залишки замків, народні звичаї та обичаї, легенди й казки, найважливіші історичні події тощо. На жаль, справа завершилась виходом у світ тільки першої серії офортів, яку Шевченко видав за власний кошт. До неї увійшло шість картин: створений на основі «Історії русів» офорт «Дари в Чигрині 1649 року», де зображені послы Туреччини, Речі Посполитої та Московщини, які прибули з дарами до Богдана Хмельницького, пейзажі «Видубицький монастир у Києві» та «Печерська київська криниця», жанрові сценки «Судня рада» й «Старости», а також офорт за сюжетом казки «Солдат і Смерть». Попри те, що відгуки про «Мальовничу Україну» були якнайкращі, підписка йшла дуже мляво й на другу серію офортів коштів у поета забракло.

Час створення: 1844

Автопортрет

Час створення: 1845

На звороті рисунка, внизу, чорнилом напис: Портреть Т. Шевченко сделанный имъ самимъ въ зеркало въ до 1845 года въ с. Потокахъ Кіев. губ. и подаренный своей куме Н. В. Тарновской.

Потоки — село Канівського пов., Київської губ. (нині — Потік, Миронівського р-ну, Київської обл.), де Шевченко бував у В. В. Тарновського (див. «Киевская старина», К., 1897, февраль, докум., стор. 31 — 32). Тут 28 серпня він з Н. В. Тарновською хрестив дитину у місцевого диякона (див. «Метрическая книга, данная из Киевской Духовной Консистории Богуславского Духовного правления в Преображенскую церковь с. Потоки для записи родившихся, браком сочетавшихся и умерших на 1845 год», яка зберігається в Центральному історичному архіві УРСР, № 4061).

В цей же час Шевченко змалював і «Комору в Потоках».

М.М. Калаушин («Т. Г. Шевченко в портретах и иллюстрациях», стор. 52) невірно датує автопортрет 1843р.

22 березня 1845 року рада Академії мистецтв надала Шевченкові звання «некласного художника». А вже наступного дня він знову вирушив на Україну. Починаються його мандри дорогами рідного краю, що триватимуть аж до арешту. Глухів, село Мар'янське, що належало Олександрові Лук'яновичу, маєтки Галаганів у Сокиринцях та Дігтярах, Ромни зі своєю славетною Ільїнською ярмаркою, Веселий Поділ Аркадія Родзянка, Полтава, Лубни, Миргород, Переяслав, В'юнище, Чигирин, Суботів, Кирилівка, Київ... З літа 1845 року Шевченко починає виконувати завдання Археографічної комісії при канцелярії київського, подільського та волинського генерал-губернатора, у роботі якої брали участь такі видатні вчені й добрі знайомі Шевченка, як Микола Іванишев, Микола Костомаров, Михайло Максимович та інші, а в листопаді-грудні офіційно стає її співробітником. Спочатку комісія відрядила Шевченка на Полтавщину та Чернігівщину, а наприкінці вересня 1846 року — на Київщину, Поділля й Волинь, де він мав збирати народні перекази, легенди, сказання, пісні, змальовувати кургани та урочища, з якими пов'язані важливі історичні події, пам'ятки архітектури, описувати всілякі старожитності тощо. За час своїх мандрів Шевченко встиг побачити ледь не всю «підросійську» Україну.

Що ж бачив наш поет, мандруючи шляхами України як співробітник Археографічної комісії? Найперше, звісно, розкішні краєвиди й не менш розкішні пам'ятки архітектури та історії. Про це свідчать і його «Археологічні нотатки» за 1845—1846 роки, і численні малярські роботи, наприклад, сепія «Церква всіх святих у Києво-Печерській лаврі», акварелі «Вознесенський собор у Переяславі», «В Густині. Церква Петра і Павла», «Почаївська лавра з півдня» та інші. Вишукані й урочисті форми старовинних споруд зачаровували митця. «Надвечір, — писав він про Вознесенський собор у Переяславі, — на темному тлі докільля, неначе ті діаманти, переливаються переяславські Божі храми, а один із них виблискує своєю золотою маківкою найяскравіше. Це собор, збудований Мазепою», храм «прекрасної, граційної, напіврококо, напіввізантійської архітектури». А ось славетний Густинський монастир неподалік Прилук, який одразу ж приводить

поетові на пам'ять роман невідомого автора «Ліс, або Сен-Клерське абатство», написаний у стилі популярних на той час «готичних романів» англійської письменниці Анни Радкліф: «Тут є все. І канал, глибокий та широкий, наповнюваний колись водою з тихого Удаю. І вал, а на валу висока кам'яна зубчаста стіна з внутрішніми ходами та бійницями. І безконечні склепи, чи підземелля, і врослі в землю нагробні плити між велетенськими суховерхими дубами...» Словом, повний антураж для романтичних історій а-ля Вальтер Скотт.

І на що б не дивився Шевченко, його око — око художника, чудового знавця музики, історії, літератури» сюжетів Біблії, грецької міфології тощо.

Усе побачене, почуте й пережите формувало в Шевченка напрочуд тонке й глибоке розуміння того, що таке його любя Україна.

144. ЦЕРКВА ВСІХ СВЯТИХ У КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ.
Сепія. [IV—IX 1846].

208. ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ СОБОР В ПЕРЕЯСЛАВІ.
Акварель. [VIII—IX 1845].

204. В ГУСТИНІ. ЦЕРКВА ПЕТРА І ПАВЛА.
Акварель. [IV—20.VII 1845].

148. ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА З ПІВДНЯ.
Акварель. [X 1846].

В листопаді 1846 року він подав прохання призначити його на вакантну посаду вчителя малювання в Університеті святого Володимира (крім Шевченка, на неї претендували академік Йосиф Габерцетель та художники Наполеон Буяльський і Павло Шлейфер), а поки справа вирішувалася, 9 січня 1847 року поїхав до своїх приятелів на Чернігівщину. Зокрема, 22 січня 1847 року у Вознесенській церкві села Оленівка поет, як старший боярин, тримав вінець під час вінчання Пантелеймона Куліша з Олександрою Білозерською. Надія Кибальчич згадувала, що коли Шевченко вже покидав весілля, то посміхнувся до молодії:

— А що ви мені дасте на пам'ять сьогодні?

Молода миттю вирвала квітку зі свого миртового вінка й подала йому. Мабуть, вона не знала, що це була погана прикмета. Старі жінки так і зойкнули: «Бути лихові!» Лихо й справді не забарилось.

У перших числах квітня 1847 року Шевченко поспішав до Києва — ще 21 лютого міністр народної освіти граф Сергій Уваров, зваживши всі «за» і «проти», призначив його на посаду вчителя малювання Університету святого Володимира, а крім того, поет був запрошений на весілля Миколи Костомарова й Аліни Крагельської. Коли поет разом зі своїм супутником, кавалерійським офіцером Солониним, 5 квітня під'їхав до Дніпра, переправи не було, бо ріка сильно розлилась. На березі стояв один тільки човен для переправи пошти, кур'єрів, квартального наглядача та двох жандармів. Човен мав ось-ось відійти до Києва. Спочатку ці люди начебто не хотіли брати на борт Шевченка і його товариша, та коли офіцер запропонував їм непогану винагороду, погодились. Насправді човен чекав на Шевченка, та щоб не викликати в нього підозри, була розіграна ота сцена. А на середині ріки косоокий квартальний наглядач показав постові ордер на арешт. Пізніше Шевченко з посмішкою казав, що він, не знати чого, ще з дитинства не любив косооких — мовляв, мабуть, душа щось передчувала... За кілька хвилин поет кинув у хвилі Дніпра пакунок своїх паперів, та поліціант і жандарми виловили його. Супутник Шевченка просив їх не робити цього, обіцяючи великі гроші, але ті побоялись пристати на таку пропозицію.

Спочатку Шевченка доправили до київського цивільного губернатора Івана Фундуклея, а прямо звідти повезли до Санкт-Петербурга. Наприкінці травня 1847 року слідство було закінчене. Доповідаючи про його наслідки імператорові Миколі I, граф Орлов відзначав, що Тарас Шевченко у своїх крамольних віршах «то плакав над позірною неволею та лихами України, то співав славу гетьманському правлінню й старим козацьким вольностям, то з неймовірним зухвальством виливав наклепи й жовч на осіб імператорського дому». І все це, стверджує граф, ніяк не пов'язано з діяльністю підпільного братства, бо, по-перше, як показало слідство, до цього братства він не належав (та й наміри братчиків були не такі вже й небезпечні, як могло здатися попервах), а по-друге, він почав писати ці вірші значно раніше. Отже,

робить висновок Орлов, крамольна поезія Шевченка — наслідок «його власної зіпсованості». Утім, «зважаючи на обурливий дух і зухвальство, що переходить усякі межі, його слід визнати за одного з важливих злочинців». Зрештою, і в своїх друкованих книжках Шевченко, «полум'яно люблячи свою батьківщину, ...із захватом описував дух колишнього козацтва, наїзди гайдамаків, подавав це у вигляді лицарства, уявляв історію цього народу ледь не славетнішою за всі інші історії, називав його славу всесвітньою, наводив українські пісні, в яких звучить любов до свободи, натякав на те, що цей дух не охолов у малоросіянах ще й досі, описував заходи Петра I та його наступників як гніт і придушення народних прав». Зважаючи на все це, пропонував Орлов, «художника Шевченка за створення обурливих та надзвичайно зухвалих віршів, як людину, наділену міцною статуєю, направити рядовим в Оренбурзький окремий корпус, з правом вислуги, доручивши начальству мати найсуворіший нагляд, так, щоб від нього в жодному разі не могло виходити обурливих і пасквільних творів». Термін заслання Орлов не вказав, але, судячи з того, що в 1857 році генерал Дубельт навіть чути не хотів про звільнення Шевченка, заслання мало стати ледь не довічним. Імператор погодився, написавши олівцем власну резолюцію: «Під найсуворіший нагляд і з заборонаю писати й малювати». Ця імператорська заборона була такою химерною, що начальник штабу Оренбурзького окремого корпусу спершу навіть не зрозумів, про що йдеться. «Уявіть собі, Карле Івановичу, — казав він квартирмейстеру Карлові Герну, — якого пана до нас сьогодні прислали: йому заборонено і співати, і розмовляти, і ще щось таке! Ну як же йому за таких умов жити?»

Так чи так, але поета всього за вісім діб, доправили до Оренбурга, що був за дві з половиною тисячі верст від Північної Пальміри. З Оренбурга шлях поета, уже як рядового п'ятого батальйону першої бригади 23-ї піхотної дивізії, лежав до Орської фортеці...

Орська фортеця — казахи називали її Яман-Кала (місто-погань) — стояла на степовому боці ріки Урал, біля підніжжя Яшмової гори.

Автопортрет

Час створення: 1847

На околиці кашкета позначення: 3. Р. — третя рота 5-го лінійного батальйону, у складі якої Т. Г. Шевченко служив рядовим в Орській кріпості.

Автопортрет знаходився в альбомі, що належав А. І. Лизогубу (арк. № 19). На аркуші під автопортретом чорнилом напис рукою А. І. Лизогуба: Т. Шевченко. Вгорі справа чорнилом позначено: 19.

Датується часом прибуття Шевченка до Орська та на підставі листа А. І. Лизогуба від 7.І 1848 р., в якому він писав з приводу цього автопортрета: «Лист Ваш, коханий друже, я получив на самисенький новый год. Превелькая Вам дяка и за лист и за Вас; только важко на вас дывытысь» («Киевская старина», 1900, кн. IX, стор. 316).

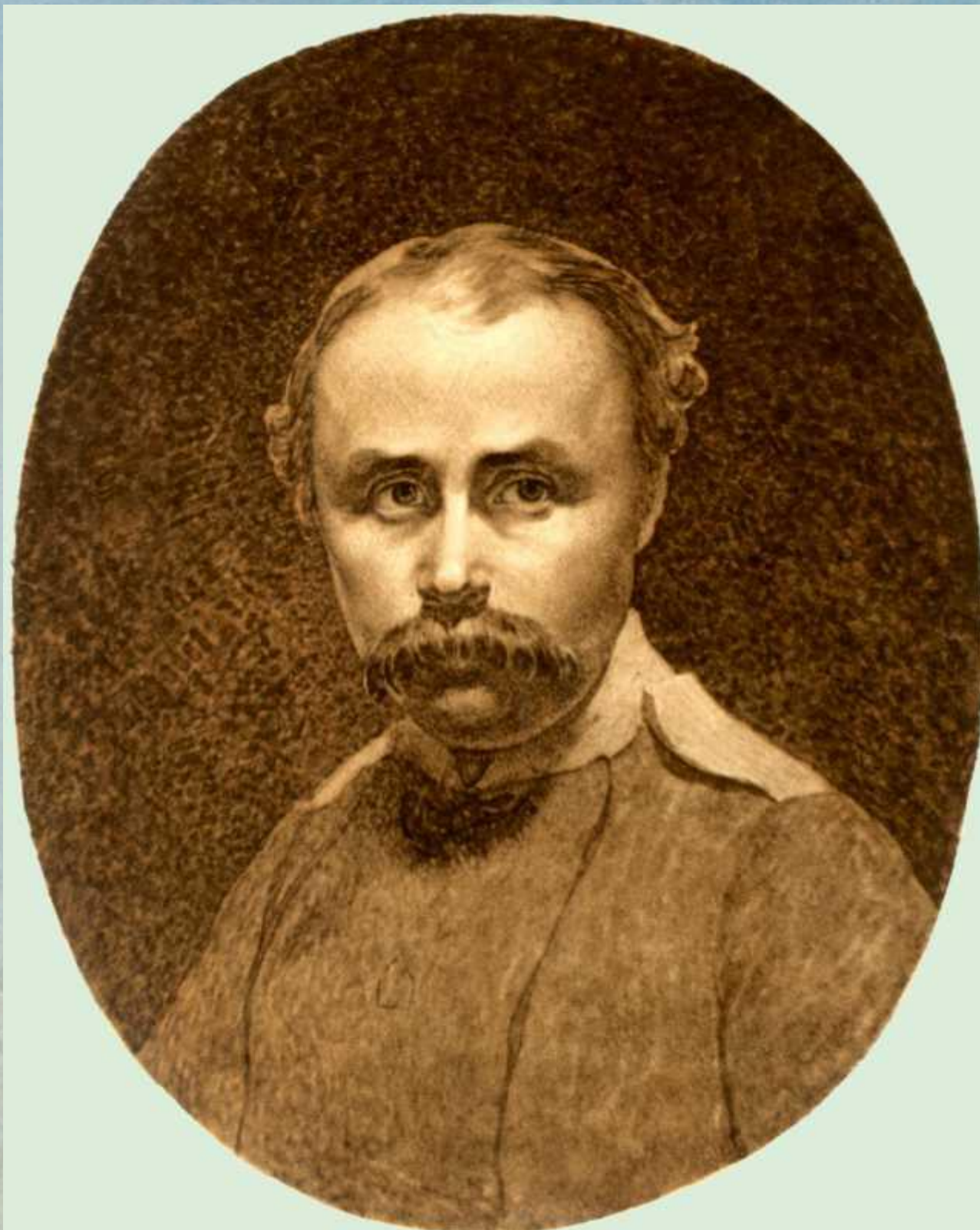
В літературі зустрічається під назвами: «Автопортрет в солдатській формі» («Образотворче мистецтво», К., 1939, № 2 — 3, 3 стор. обкладинки — Мистецький календар); «Шевченко — солдат» (М. М. Калаушин, Т. Г. Шевченко в портретах и иллюстрациях, Л., 1940, стор. 110); «Тарас Шевченко в жовнірським мундирі» («Про життя великого поета Тараса Шевченка в пятидесятилітню річницю його смерті», Львів, 1911, стор. 17).

Утім невдовзі постові випала щаслива нагода бодай на якийсь час вирватися з ненависної казарми. Його друзям вдалося зробити так, щоб він як професійний художник узяв участь в Аральській описовій експедиції, яку очолював капітан-лейтенант Олексій Бутаков — учений і мореплавець, за чийми плечима вже була кругосвітня подорож. Ця експедиція мала на меті дослідити береги Сирдар'ї та Аральське море — край, що на той час був справжня *terra incognita*.

Отож, на початку березня 1848 року розпочалась підготовка до експедиції, зокрема будівництво плоскодонної п'ятдесятифунтової шхуни «Константин», а 11 травня транспорт Раїмського укріплення, яким командував генерал-майор Іван Шрейбер — півтори тисячі підвод, що везли, зокрема, розібрану шхуну, три тисячі верблюдів та понад півтисячі їхніх погоничів-казахів, рота піхоти, дві гармати й півтори сотні уральських козаків, — рушив на береги Сирдар'ї. Перехід цього транспорту з Орської фортеці до Раїма через пустелю Каракуми Шевченко чудово описав у повісті «Близнята». Та попри все, Шевченко почувався тут куди ліпше, ніж у казармі, і був у доброму гуморі. Штабс-капітан Олексій Макшеев згадував, що коли експедиція прибувала в який-небудь форт, де можна було дістати щось інше, крім сухарів та води, то Шевченко з посмішкою говорив його денщикам: «Дай-но мені, братику, квасу з льодом, ти ж знаєш: не так я вихований, щоб пити одну голу воду». Але й «гола вода» на щось та годиться: Броніслав Залеський казав, що в пустелі Шевченко малював свій автопортрет, дивлячись у відро з водою, бо іншого дзеркала тут не було...

Уранці 19 червня 1848 року транспорт прибув до Раїмського укріплення. Сім сотень верст залишились позаду. Над рівною горизонтальною лінією валу Шевченко побачив довгу, криту очеретом казарму та невисокий пагорб з напівзруйнованим кам'яним півмісяцем — священну могилу батира Раїма. «Назустріч нам, — писав поет, — вийшов майже весгарнізон. Бліді, безрадісні, наче в арештантів, обличчя. Мені стало страшно...»

Автопортрет

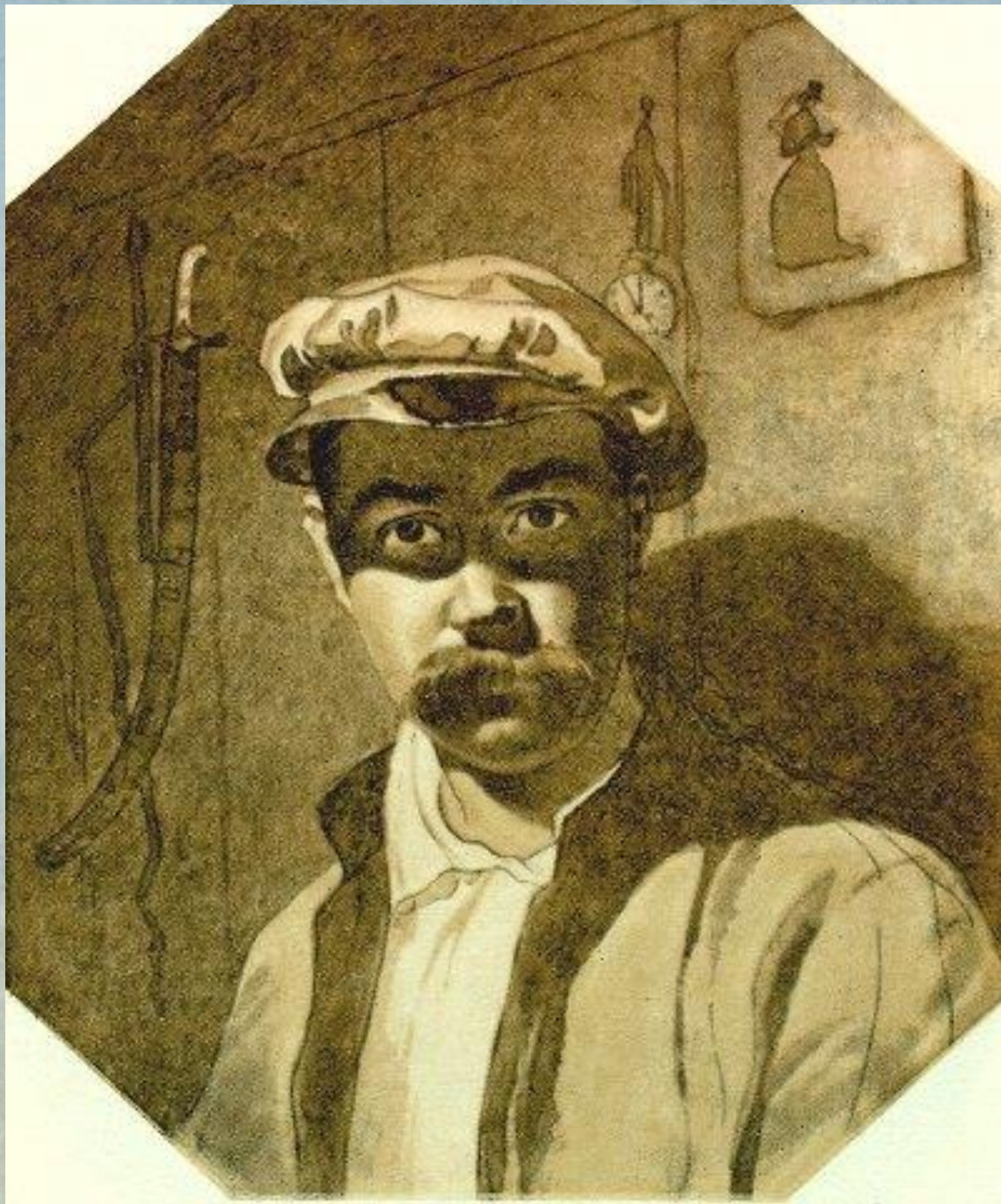

Час створення: 1848

Однак дихати тут було куди легше, ніж в Орській кріпості. Шевченко мав відносну свободу. Він жив не в казармі, а в окремій юламейці, ходив, куди сам хотів, йому ніхто не боронив ані писати, ані малювати, ані навіть носити цивільний одяг. Експедиція пробула в Раїмі понад місяць. Нарешті, увечері 25 липня 1848 року шхуни рушили по Сирдар'ї до Аральського моря. Плавання тривало майже два місяці — до 23 вересня, коли експедиція кинула якір у гирлі Сирдар'ї, а 5 жовтня зійшла на берег острова Косарал, щоб перезимувати. Саме тут та ще в Раїмі Шевченко й мешкав аж до початку травня 1849 року. Під цю пору він багато малював. І то були не просто замальовки краєвидів. Шевченкові малярські пейзажі — це ніби дзеркало його власної душі. Недаром Дмитро Антонович переоголом буде говорити про їхній «імпресіонізм». Та ще більшою мірою цей «імпресіонізм» характерний для Шевченкових поетичних пейзажів:

І небо невмите, і заспані хвилі;
І понад берегом геть-геть
Неначе п'яний очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
Б степу пожовклая трава;
Не хоче правдоньки сказать,
А більше ні в кого спитать.

Автопортрет

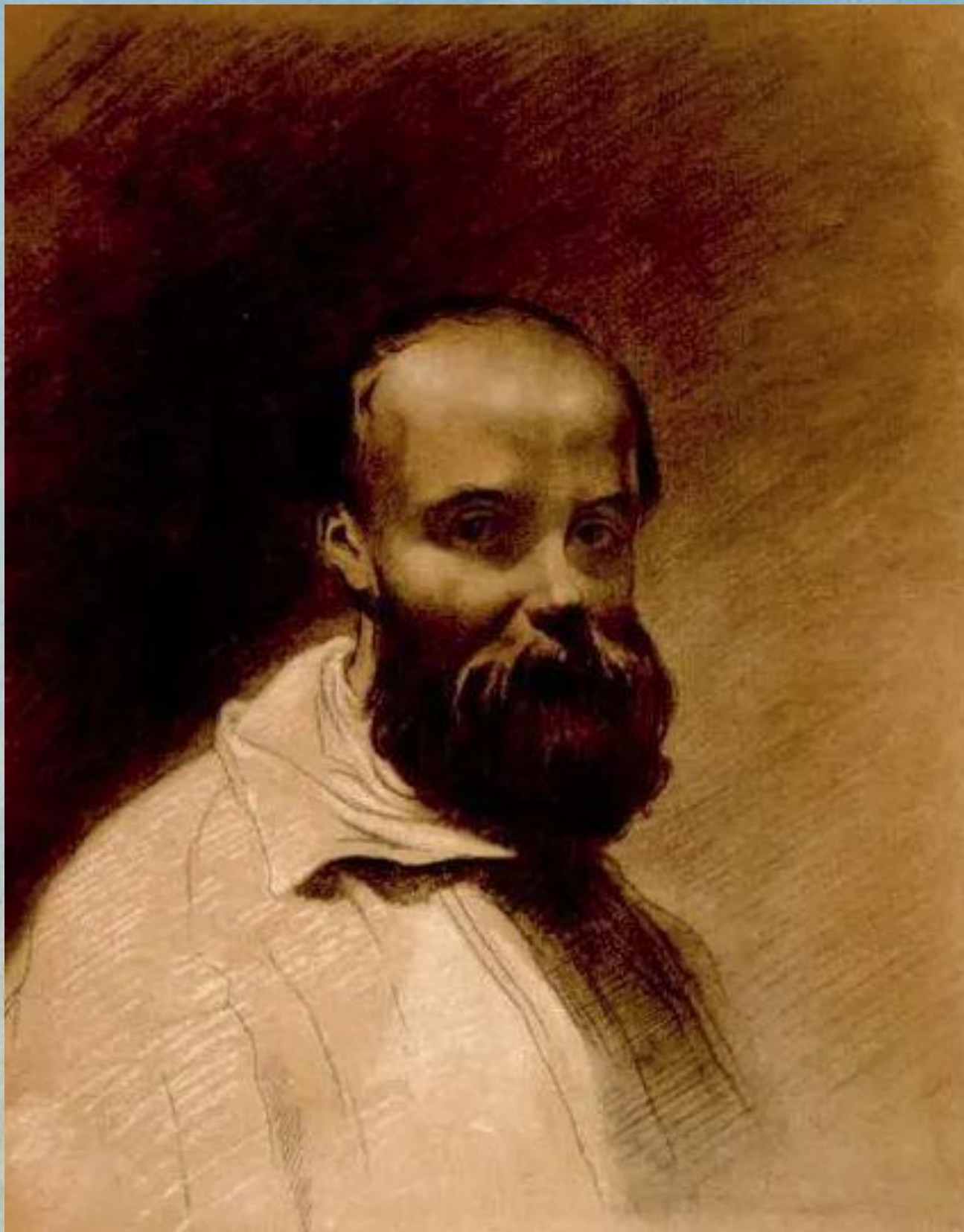
Час створення: 1849-1850

6 травня 1849 року шхуни «Константан» та «Николай» знову вирушили в плавання. Експедиція блискуче впоралась зі своїм завданням і вперше зробила опис Аральського моря з погляду топографії, гідрології, геології, ботаніки тощо. Важливою частиною цього опису були й виконані Шевченком малюнки. 20 вересня 1849 року Аральська описова експедиція, прибувши на місце зимівлі, спустила брейд-вимпел і прапор на знак закінчення навігації.

А вже на початку листопада Шевченко прибуває до Оренбурга — Олексій Бутаков забрав його із собою для доопрацювання картин, начерків та ескізів. Спочатку поет мешкав на квартирі у Федора Лазаревського, а потім перейшов на квартиру Бутакова, де, за словами самого хазяїна, кипіла робота: «в одній кімнаті топографи із завзяттям креслять на трьох столах, у другій — малюють пейзажі, у третій дають лад геологічним та ботанічним зразкам, і, нарешті, в четвертій працюю я сам над своїми звітами або походжаю із сигарою в зубах та руками в кишенях від одного стола до іншого — поважно». Завдяки Бутакову Шевченко був прийнятий у найкращих оренбурзьких домах. Очевидно, Бутаков клопотався перед начальством і про полегшення долі опального поета. Принаймні в листопаді 1849 року Володимир Обручов прохав графа Орлова дізнатись, чи не можна дозволити Шевченкові малювати. А вже 9 грудня Орлов доповідав імператорові про клопотання Обручова — імператор відмовив. Очевидно, Бутаков клопотався перед начальством і про полегшення долі опального поета. Принаймні в листопаді 1849 року Володимир Обручов прохав графа Орлова дізнатись, чи не можна дозволити Шевченкові малювати. А вже 9 грудня Орлов доповідав імператорові про клопотання Обручова — імператор відмовив. Трохи перегодом, у лютому 1850 року, коли Бутакова в Оренбурзі вже не було, граф Василь Перовський питав у Леонтія Дубельта: «чи можна що-небудь зробити для полегшення долі Шевченка»? Дубельт відповів, що він звертався із цим питанням до графа Орлова, але той сказав: Шевченка за його провину варто було б покарати куди сильніше; його конфірмація — це вияв «монаршого милосердя», тож він вважає за передчасне, щоб граф Перовський клопотався перед монархом про помилування поета.

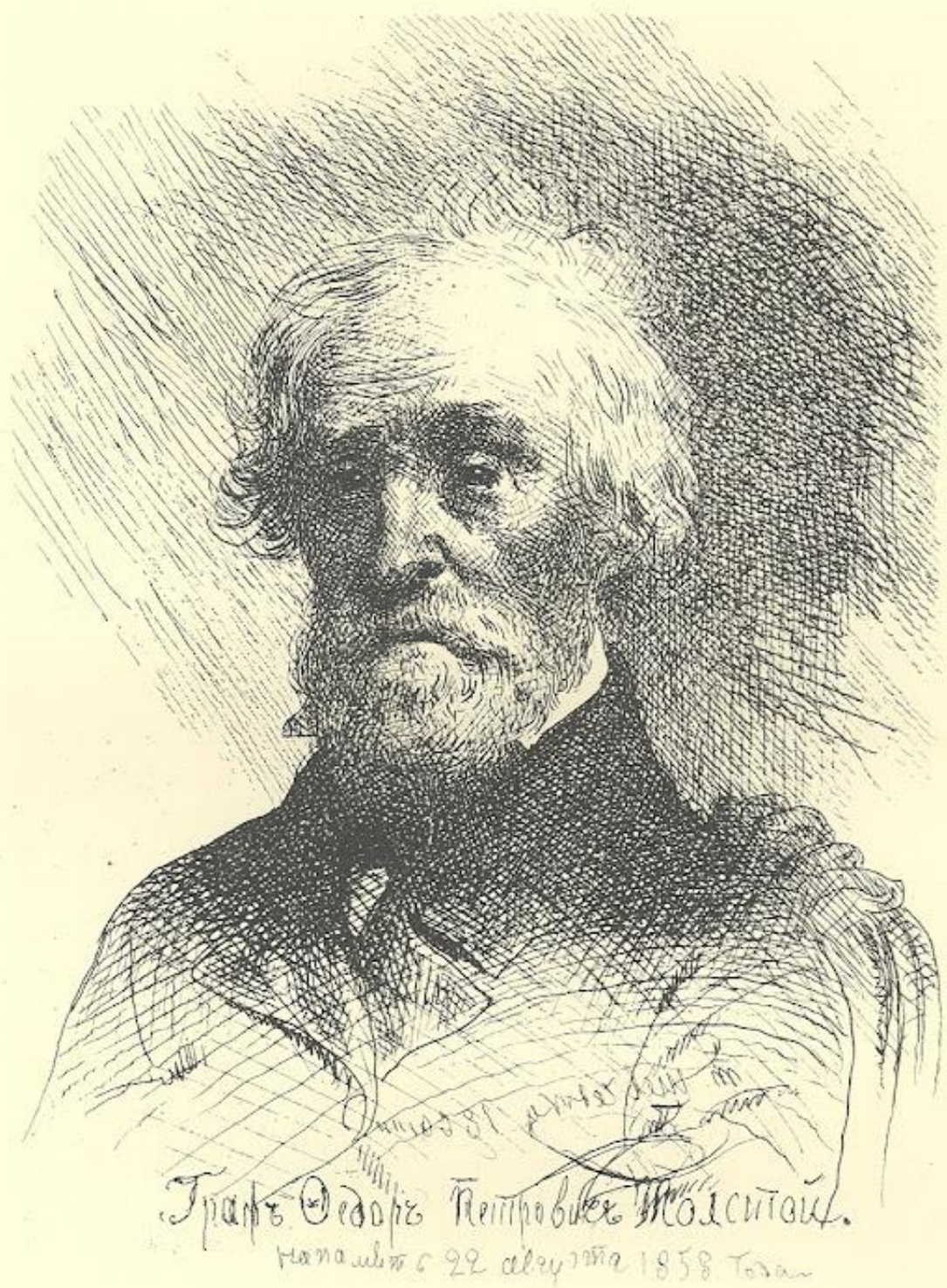
У січні 1850 року Олексій Бутаков вирушив до Санкт-Петербурга, і Шевченко переїхав на квартиру до свого приятеля полковника Карла Герна. Та через деякий час спокійне життя поета нагло обірвалось. Справа в тому, що на квартиру Герна серед інших гостей часто заходив прапорщик Микола Ісаєв. Гарний із себе, він став фліртувати з дружиною Герна, і Шевченко вступився за честь свого друга. Щоб помститись, розлючений прапорщик написав донос командувачу Оренбурзького окремого корпусу, в якому сповіщав, що поет ходить у цивільному вбранні, живе на приватній квартирі й всупереч забороні малює. Обручов був змушений дати справі хід. Отож, 22 квітня 1850 року він наказав зробити в Шевченка трус, його самого посадити на гауптвахту, а 12 травня, не чекаючи закінчення слідства, відправив його в Орську фортецю під суворий нагляд. Сам Обручов говорив про Ісаєва: «Мерзотник! Падлюка! але... що поробиш? Я певен, що цей негідник і на мене послав донос. А в Петербурзі я нікого не маю за плечима; я, як і Шевченко, людина маленька». Генерал і справді міг серйозно постраждати за потурання «політичному злочинцеві». Після того як інспекторський департамент військового міністерства подав імператорові довідку про вилучені в рядового Шевченка папери, Микола І наказав до завершення слідства тримати поета під найсуворішим арештом, накласти стягнення на командира 5-го лінійного батальйону та інших офіцерів, а капітан-лейтенанта Бутакова, який мав їхати у відрядження до Швеції, поки що не випускати за кордон. Офіцери були покарані, а Шевченка військовий міністр князь Олександр Чернишов розпорядився перевести після закінчення слідства в який-небудь найвіддаленіший батальйон. Так у жовтні 1850 року наш поет опинився на крайньому заході півострова Мангшлак, у нещодавно зведеному Новопетровському укріпленні. Найряд чи він підозрював, що йому судилося пробути в цій «безмежній в'язниці» сім довгих років.

Автопортрет

Час створення: 1851

18 лютого 1855 року помер імператор Микола I — в опального поета з'явилась надія на амністію. Принаймні друзі Шевченка робили все від них залежне, щоб вирвати його з неволі. Одним із перших за цю справу взявся Микола Осипов. Він гаряче переконував віце-президента Академії мистецтв графа Федора Толстого подати клопотання за поета. Перегодом Осипов скаже: «В історії звільнення Шевченка я був тією мишкою, котра перегризла сітку, що в неї потрапив лев». Граф погодився. Його донька Катерина Юнге згадувала: після того, як Олександр II зійшов на престол, батько подав клопотання, але новий імператор власноруч викреслив прізвище поета зі списку амністованих політичних злочинців. «Цього, — сказав він, — я не можу простити, бо він образив мою матір». Але Толстой не відступав. Він вирішив подати нове клопотання під час коронації. За підтримкою граф поїхав до міністра імператорського двору Володимира Адлерберга, але той навідріз відмовив. Тоді Толстой звернувся до президента Академії мистецтв великої княгині Марії Миколаївни. Вона теж не схотіла просити за людину, якій імператор уже раз відмовив. «Ну тоді я сам, від свого імені, подам прохання!» — із запалом сказав Толстой. «Що це з вами? — здивувалась велика княгиня, — я, сестра, не смію цього робити, а ви ...» — «А я подам». — «Та ви збожеволіли!» — скрикнула Марія Миколаївна. Однак вона таки підтримала графа. У довідці III відділу за 24 січня 1857 року сказано таке: «У 1856 році її імператорська високість велика княгиня Марія Миколаївна та віце-президент Академії мистецтв граф Толстой клопоталися про помилування Шевченка». А вже наступного дня шеф жандармів князь Василь Долгоруков писав до військового міністра: «Рядового Тараса Шевченка, про чие помилування... зволила клопотатися її імператорська високість велика княгиня Марія Миколаївна, звільнити зі служби, зі встановленням нагляду над ним там, де він буде проживати». Ще півроку нестерпного чекання — і нарешті наказ про звільнення надійшов до Новопетровського укріплення. Поет дізнався про свою свободу 21 липня 1857 року, об одинадцятій годині ранку.

64. ПОРТРЕТ Ф. П. ТОЛСТОГО.
Офорт. 1860.

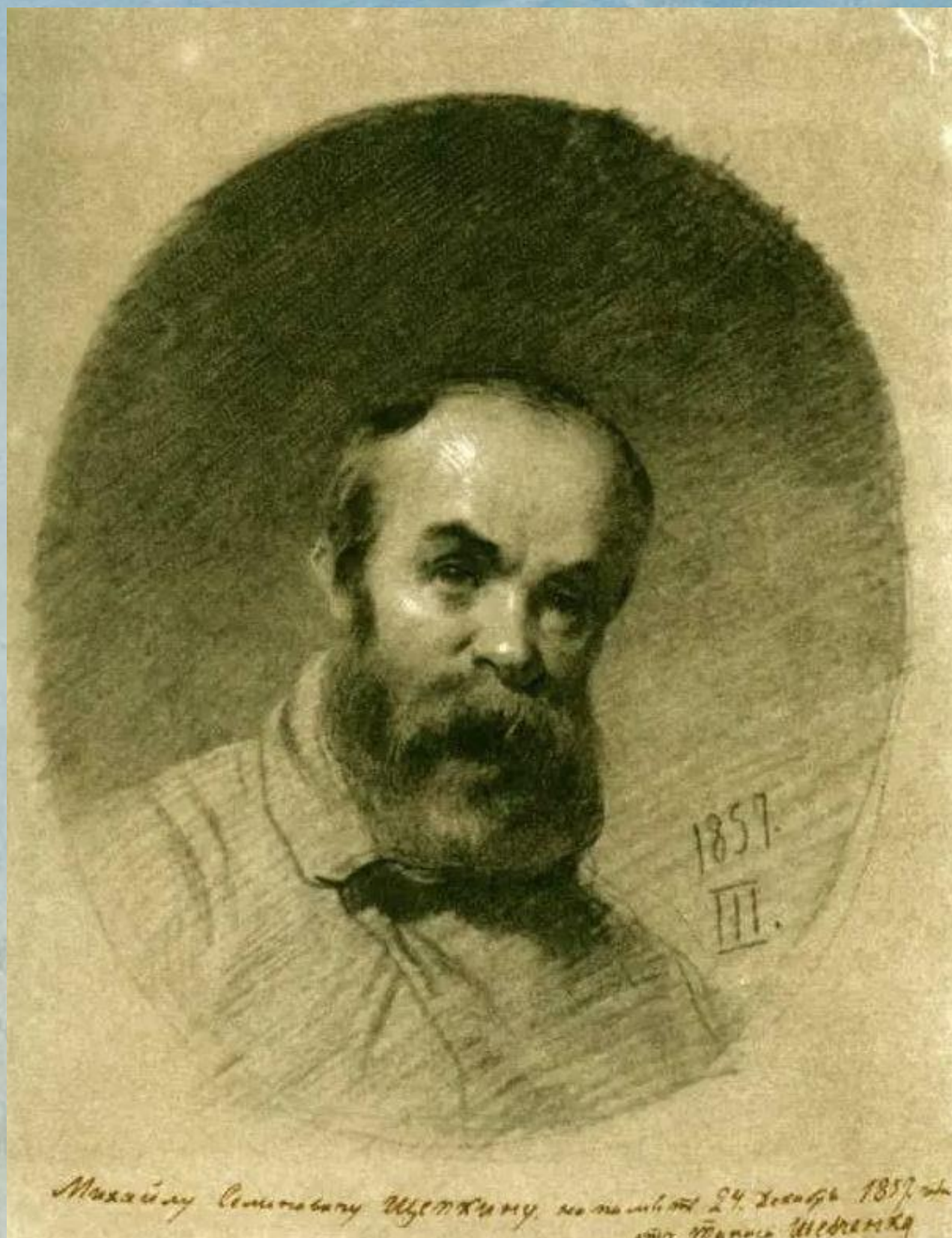
Насправді ця воля була куцою. В'їзд до Москви й Санкт-Петербурга йому було заборонено. Він мав мешкати в Оренбурзі під суворим наглядом поліції. Але Шевченко нічого про це не відав. Поет хотів їхати до північної столиці, а там присвятити себе мистецтву гравюри. «Після десяти років заслання, — писав він Федорові Толстому, — творцем-живописцем я не можу бути — про таке щастя не варто навіть мріяти. Але я, після приїзду в Академію, з Божою поміччю та з поміччю добрих і освічених людей, стану гравером *a la aquatinta*...» Отож, він прохає майора Ускова дати йому дозвіл на проїзд до Санкт-Петербурга. Не чекаючи відповідного наказу по корпусу, Усков так і зробив. Надвечір 2 серпня 1857 року поет уже плів на рибальському човні до Астрахані. За три дні він був на місці.

Астраханський мільйонер Олександр Сапожников, який іще хлопцем учився в Шевченка малювати, радо прийняв його у своєму домі, ба навіть запропонував каюту на пароплаві «Князь Пожарский», щоб їхати разом до Нижнього Новгорода. 22 серпня пароплав уже рушив угору по Волзі. А наступного дня Іраклій Усков отримав наказ, згідно з яким Шевченко мав жити в Оренбурзі.

Комендант змушений був надіслати повідомлення до поліції Астрахані, Нижнього Новгорода, Москви й Санкт-Петербурга з проханням затримати поета...

Шевченко плів до Нижнього Новгорода майже місяць. Нарешті 20 вересня «Князь Пожарский» прибув до Нижнього Новгорода. Звідси до омріяної Північної Пальміри було вже рукою подати — всього доба їзди залізницею. Але тут на поета чекала звістка, від якої він ледь не впав у відчай, — йому слід було повертатись назад до Оренбурга. І знов його виручили друзі, які порадили прикинутись хворим. Попри всю свою нехіть до брехні, він таки погодився. «Я подумав, — каже поет, — що не гріх відвернути підлоту лицемірством, і прикинувся хворим». Зрештою, Шевченкові навряд чи й треба було прикидатися — десять років заслання зробили свою справу.

Автопортрет

Як згадував його добрий приятель Костянтин Шрейдер: «У Нижньому Новгороді Тарас Григорович часто хворів, здався безпорадним і розбитим...», а притаманні йому імпульсивність і миттєва зміна настрою незрідка набували тепер хворобливих форм. «...Іноді, — каже Шрейдер, — найнікчемніший випадок змушував його хвилюватись і плакати невітніми сльозами, як дитину». Тепер у ньому вже важко було пізнати того повного сили чоловіка, з міцними, наче в гладіатора, руками, яким його змалював колись Пантелеймон Куліш. Тепер поета можна було порівнювати чи вже з Гарібальді, як те робила двоюрідна сестра Чернишевського Пелагея Пипіна, чи з мудрим старим полковником часів Гетьманщини, яким він видався Григорію Галаганові. .. Та перше, що впадало в око майже всім, хто знав колись Шевченка, була різка переміна. Микита Савичев, побачивши поета взимку 1858 року, писав: «Тарас Григорович був невпізнаваний, і я, тільки придивившись, признав його. Жовто-зелений, у зморшках, худий...» А трохи згодом майже те саме скаже й Віктор Ковальов: «При зустрічі я був вражений різкою зміною в його зовнішності: це був не той широкоплечий, кремезний, русявий чоловік у сірому сюртуці, яким я знав його колись; переді мною був зовсім худий, лисий чоловік, без кровинки на лиці; його руки світилися так, що видно було наскрізь кістки й жили... Я ледь не заплакав...»

Отже, Шевченко залишається в Нижньому Новгороді. Місто зустріло поета дуже гостинно. Йому були відкриті двері найкращих домів.

За час перебування в Нижньому Новгороді Шевченко встиг чимало зробити. Тут, після новопетровської глушини, поет запоем читав. Зокрема, саме в Нижньому Новгороді йому до рук потрапили «Народні оповідання» Марка Вовчка, які справили на нього незабутнє враження. Відтоді й аж до кінця життя поет буде просто обожнювати свою «єдину доню». Михайло Чалий згадував, що якимось за розмовою Шевченко порівняв її з Жорж Занд та ще й додав, що французька письменниця Вовчкові «і в куховарки не годиться». А Варвара Карташевська розказувала, як на одному з літературних вечорів поет після кожного оповідання Марка Вовчка вигукував:

«Шекспір, Шекспір!» І коли Іван Тургенев спитай, якого автора варто читати, щоб швидше вивчити українську мову, Шевченко не вагаючись відповів: «Марка Вовчка! Він один знає нашу мову!» У Нижньому Новгороді Шевченко намалював понад два десятки портретів та кількадесят архітектурних пейзажів. Тут-таки він напружено працював над повістю «Прогулянка із задоволенням і не без моралі», переробив свою поезію «Думи мої, думи мої», поеми «Княжна», «Осика» («Відьма»), «Хустина», балади «Лілея», «Русалка», написав ліричний триптих «Доля», «Муза», «Слава». А ще — у грудні 1857 року поет дуже швидко, всього за чотири дні, створив поему «Неофіти», змалювавши в ній фатальний конфлікт між проповідником «святої правди» та цезарем Нероном. Зрештою, це не що інше, як прибраний у шати римської історії конфлікт між самим поетом та імператором Миколою I. І попри всю його трагічність, поет наприкінці пролога молитовно благає Діву Марію:

Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось
Те слово, Божєє кадило,
Кадило істини. Амінь.

Та все ж таки життя Шевченка в Нижньому Новгороді було ніби продовженням заслання — душею він линув до своєї любої Академії мистецтв. Ще 29 грудня 1857 року на прохання графа Федора Толстого велика княгиня Марія Миколаївна звернулась до міністра імператорського двору графа Володимира Адлерберга з клопотанням про дозвіл Шевченкові жити в Санкт-Петербурзі. А вже 10 лютого 1858 року Адлерберг сповіщав велику княгиню, що імператор такий дозвіл дав.

Отож, після майже піврічного перебування в Нижньому Новгороді Шевченко 8 березня 1858 року вирушає до Москви. По дорозі поет захворів. Але ранком 27 березня 1858 року поет нарешті ступив на землю Північної Пальміри.

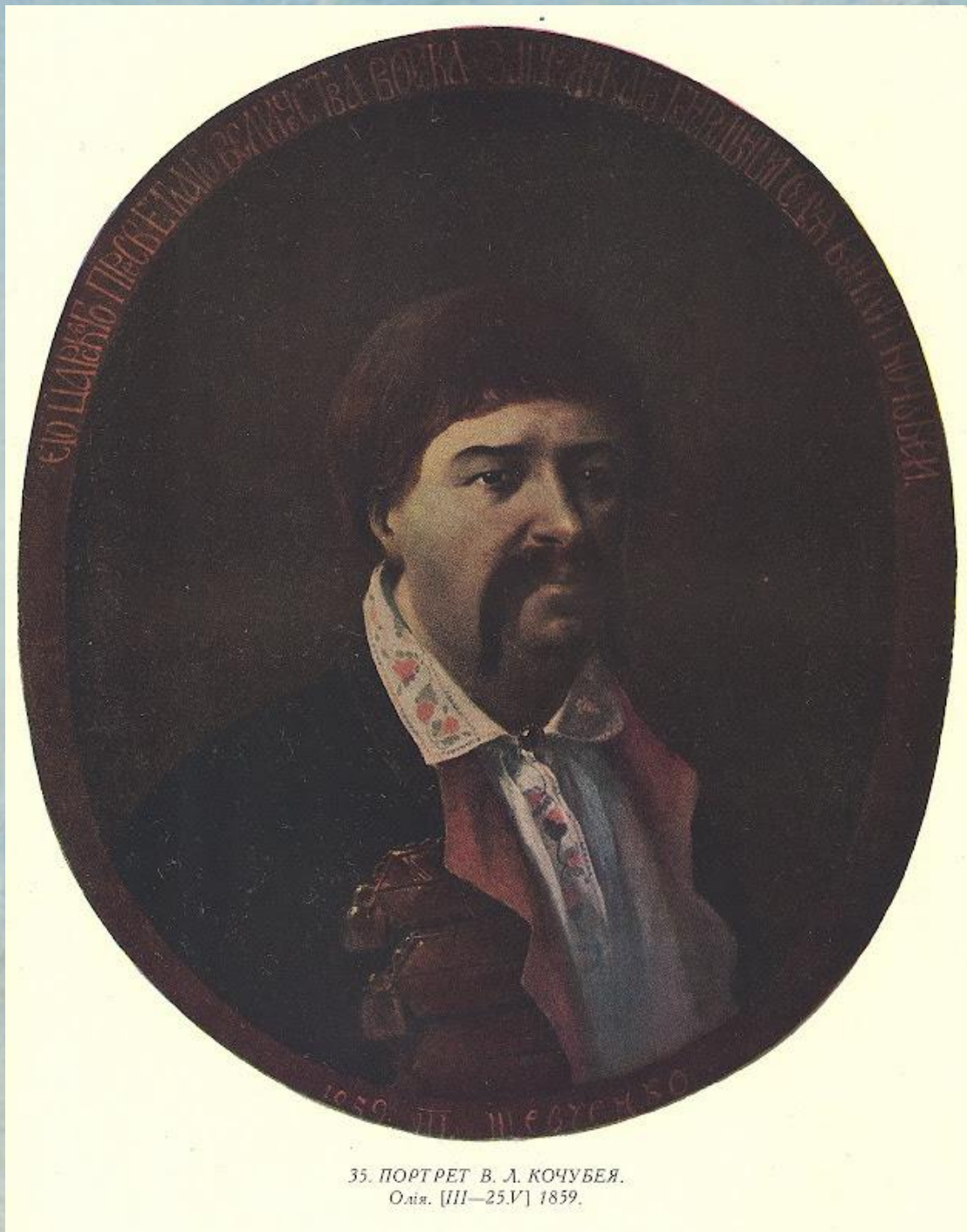
Здавалось, увесь Санкт-Петербург із нетерпінням чекав на повернення Шевченка. «Ми всі були під впливом такої повної, такої світлої, такої зворушливої радості! — згадувала Катерина Юнге про зустріч поета в родині графа Федора Толстого, який узяв поета на поруки. — Усі обнімалися, плакали, сміялись, а він тільки й міг повторювати: «Серденьки мої! друзи мої!» — і міцно притискав нас до свого серця...» Звісно, цілком інакше зустріли поета оборонці самодержавства, до яких він зобов'язаний був явитися. Шеф жандармів князь Василь Долгоруков 15 квітня 1858 року писав: «До мене приходив Шевченко, якому я дав стосовно його поведінки тут відповідні настанови й твердо пообіцяв, що йому не уникнути такої ж долі, якщо він знову збочить з істинного шляху. Нехай має це на увазі».

Якийсь час у Шевченка не було в Санкт-Петербурзі власного кутка, що не давало йому змоги спокійно працювати. Та вже невдовзі граф Толстой виклопотав йому невеличке помешкання в Академії мистецтв.

«Ця квартира, — писав Микола Лесков, — складалася з однієї дуже вузької кімнати, з одним вікном, перед яким Шевченко-художник зазвичай працював за мольбертом. Крім стола з книгами й естампами, мольберта й невеличкого диванчика, оббитого простою пістрявою клейонкою, двох дуже простих стільців та бідненької ширми, яка відокремлювала вхідні двері від майстерні художника, у цій кімнаті більше нічого не було. З-за ширми вузьенькі двері вели так само вузькими гвинтовими сходами на антресолі, які склалися з такої ж, як і внизу, кімнати, з одним квадратним вікном аж до підлоги: тут була спальня й літературний кабінет Шевченка-поета. Меблі в цій кімнаті були ще скромніші. Справа в кутку стояв невеликий стіл, на якому Шевченко зазвичай писав; ліжко з дуже невибагливою постіллю, а в ногах іще один простий столик, де звично стояв графин з водою, рукомийник та дуже скромний чайний прибор». Борис Суханов-Подколзін, якого Шевченко вчив у той час малювати, згадував, що і студія, і спальня аж ніяк не

нагадували «interieur'у голландського Minheer'a» — тут панував характерний для майстерні будь-якого художника безлад.

Портрет Василя Леонтійовича Кочубея

По верхньому краю овала червоною фарбою кирилицею напис: Его царскаго пресвѣтлаго величества войска запорожскаго генеральный судія Василий Кочубей.

По нижньому краю овала тією ж фарбою дата і авторський підпис: 1859 Т. Шевченко.

В літературі зустрічається також під назвами: «Немолодой украинец», «Пожилой малоросс».

Отримавши свою студію, Шевченко починає напружено працювати. «Як той щирий віл запрягся я в роботу, — сповіщав він Михайла Щепкіна 13 листопада 1858 року, — сплю на етюдах: з натурного класа і не вихожу, — так ніколи! так ніколи!» Здебільшого він працював над гравюрами. Його першою пробою в цій ділянці став офорт з ескіза Бартоломе-Естебана Мурільйо «Свята родина». Звісно, треба було виконувати і якісь замовлення, оскільки це було одне-єдине джерело коштів на життя. Так, навесні 1859 року Петро Кочубей за чималі гроші замовив Шевченкові чотири картини олійними фарбами, зокрема портрет генерального судді Гетьманщини Василя Кочубея. Через багато років Борис Суханов-Подколзін із теплою посмішкою згадував, як його дорогий учитель виконував це замовлення, наприклад, як вони вдвох лазили чи то на горище Академії мистецтв, чи в якусь комірчину, щоб знайти в купі всілякого мотлоху портрети українських гетьманів і належно відтворити аксесуари: «Після тривалих пошуків, брудні, немов чорти, ми таки відкопали якогось старого чубатого пана й, не знати чому, охрестивши його «Мазепою», урочисто поволокли до студії». А на іншій картині «доволі легко вбрані» дніпровські русалки тягли молодого козака на дно ріки. Як на лихо, фігура козака Шевченкові ніяк не вдавалась. Художник раз по раз змивав його, називаючи і «бісовою дитиною», й іншими прикрими словами. Панночок-натурниць, з яких учитель малював русалок, хлопець у студії ніколи не бачив, а от сам він був моделлю того злощасного козака.

Як і колись у юності, Шевченко дуже любив малювати чарівні куточки Північної Пальміри. Шевченко радо відвідував Ермітаж, театри, численні мистецькі вечірки. Особливо часто, ледь не щодня, він бував у Толстих, де збирались поети, художники, учені, артисти. Тут-таки, у домі Толстих, Шевченко познайомився і з геніальним негритянським актором Айрою Олдріджем, що в листопаді 1858 року прибув на гастролі до Санкт-Петербурга. Шевченко та Олдрідж полюбили одне одного з першої ж зустрічі. Олдрідж, якому ніяк не вдавалось вимовити прізвище «Шевченко», називав свого нового друга просто — «художник». І варто було темношкірому акторові переступити поріг дому Толстих, як він одразу ж питав:

«And the artist?» А Шевченко, зі свого боку, обожнював трагіка. Цією щирою любов'ю світиться і створений Шевченком портрет Айри Олдріджа.

33. ПОРТРЕТ АЙРИ ОЛДРІДЖА.
Італійський та білий олівець. 25.XII 1858.

Внизу на портреті білим олівцем авторський підпис і дата: 1858. Т. Шевченко 25. Декабря та чорнилом автограф А. Олдріджа: Jra Aldridg.

Катерина Юнге розповідала, що сеанси в Шевченковій студії були доволі оригінальні: «Приходили ми до Шевченка втрюх: Олдрідж, моя десятирічна сестра, яку Олдрідж, після того, як вона заявила, що хоч він і негр, але вона зараз же вийшла б за нього заміж, називав своєю «little wife», — і я. Трагік серйозно сідав на підготовлене місце і якийсь час сидів урочисто й тихо, але його жвава вдача не витримувала, він починав робити гримаси, жартувати з нами, набував комічно-переляканого вигляду, коли Шевченко зиркав на нього. Ми весь час сміялись». А потім Олдрідж починав співати сумні негритянські пісні, а то й витанцьовувати яку-небудь «gig». І попри те, Шевченко напрочуд швидко намалював його портрет. Може, це тому, що він і сам зберіг у своїй душі молодечий запал і вміння радіти життю — він і тепер був готовий на всілякі веселі витівки. Наприклад, одного разу поет влаштував дружню вечірку в Академії мистецтв. Гості зібрались у нижньому скульптурному класі. Була вже пізня ніч. А коли всі трохи випили, то друзі зняли з постамента фігуру Юпітера роботи Миколи Пименова й посадили на її місце Шевченка, який розважав їх звідти своїми оповідками. Аж раптом заходить професор Пименов. Шевченко вмить зіскочив зі своєї «кафедри» й через вікно вистрибнув у сад. Пименов так само жваво стрибнув у вікно, щоб наздогнати Шевченка, — та де там!

Шевченко линув у мріях на свою Україну, куди влада не надто хотіла його відпускати. «Дивно, — не без сарказму писав поет, — перше в столицю не пускали, а тепер з сії смердячої столиці не випускають». Та врешті-решт, граф Толстой зумів таки виклопотати Шевченкові дозвіл на п'ятимісячну відпустку в Україну, щоб той міг поправити здоров'я та малювати етюди з натури. А в самого поета, судячи з усього, уже давно визрів намір купити собі десь на березі Дніпра клаптик землі, поставити дім, знайти дружину та й залишитись в Україні назавжди. Принаймні ще 22 листопада 1858 року він наче жартома прохав у листі Марію Максимович підшукати йому наречену: «Оженіть, будьте ласкаві, а то як Ви не оженете, то й сам Бог не оженить, так і пропаду бурлакою на чужині. На те літо, як Бог допоможе, я буду в Києві і на Михайловій горі, а Ви там де-небудь під явором або під вербою і

поставте мою завітчану княгиню, а я піду погулять та й зустріну її. Полюбимось, то й поберемося. Бачите, як просто й гарно». Ця ідилічна картинка так само далека від реальності, як і сон молодій кріпачки в поезії «На панщині пшеницю жала...», що йде далі в цьому ж таки листі:

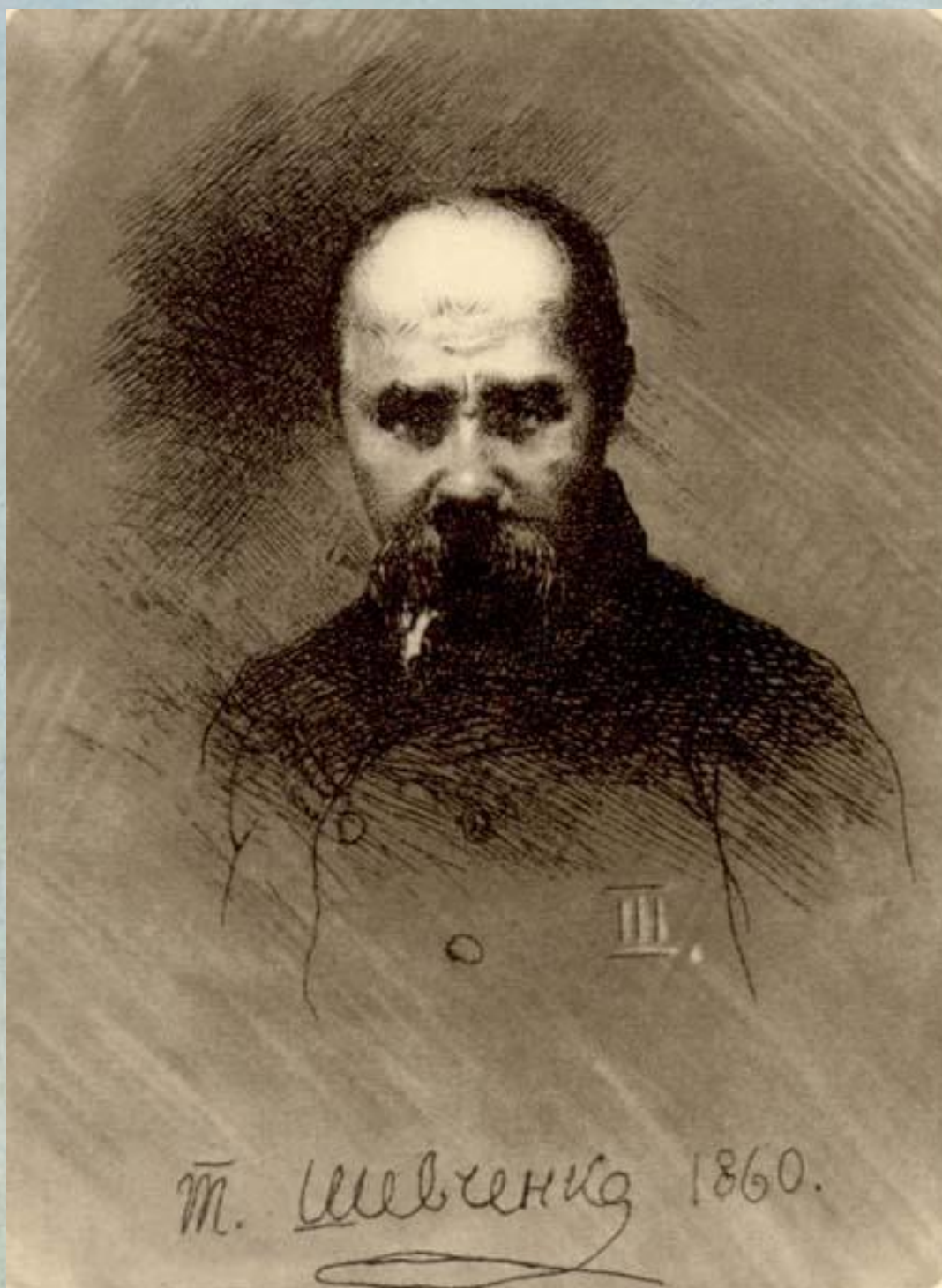
І сниться їй той син Іван
І уродливий, і багатий,
Не самотній, а самотній
На вільній, бачиться, бо й сам
Уже не панський, а на волі;
Та на своїм веселім полі
Свою-таки пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть.
І усміхнулася небога,
Проснулася — нема нічого...

Отож, 25 травня 1859 року поет отримав від санкт-петербурзького обер-поліцеймейстера Петра Шувалова дозвіл на вільний проїзд у Київську, Чернігівську та Полтавську губернії й, не гаючи, цього ж таки дня вирушив у дорогу через Москву, Тулу, Орел та Курськ. На початку червня Шевченко вже в Україні. Спершу — Суми, потім Лебедин, Пирятин, Переяслав... Днів із десять він гостював у Максимовичів на хуторі Михайлова Гора, що на лівому боці Дніпра трохи нижче від Канева. Звідти поет подався до рідної Кирилівки, а вже звідти — до Корсуня, до свого родича Варфоломія Шевченка, з яким і заходився шукати місце для майбутньої садиби. Незабаром вони знайшли таку місцину — на самісінькому березі Дніпра, між Каневом та Пекарями. Але тут трапилась пригода, через яку 13 липня 1859 року Шевченко був заарештований. Як доповідав київському цивільному губернатору Павлові Гессе черкаський земський справник Василь Табачников, кілька людей свідчило, ніби Шевченко «богохульствував», кажучи, що Бога нема, а потім ще й назвав Діву Марію «покриткою».

Важко судити, що там сталося насправді. Може, поет і дійсно зронив яку необережну фразу. Недарма ж Михайло Максимович з досадою розказував Драгоманову, що коли Шевченко востаннє був на Україні, то «розмовляв за Дніпром з усякими компаніями, в тім числі і з мужицькими, про те, що... “матір Божа була покритка”». Тим часом сам поет на допиті в Києві 6 серпня 1859 року подав цю історію так. Коли він із кількома людьми обирав собі землю для садиби неподалік села Пекарі, місцевий шляхтич Адальберт Козловський ні з сього ні з того затіяв із ним по-польському розмову на богословську тему. Щоб припинити цей недоречний диспут, поет сказав, що «теологія без живого Бога не в силі створити навіть ось цього липового листочка», — при тому він зірвав листочок і показав його шляхтичеві. Той замовк, та через деякий час знову спитав поета: що він думає про матір Ісуса Христа? Шевченко був здивований цим питанням, але відповів, що «перед матір'ю, яка народила нам Спасителя, котрий постраждав і помер за нас на хресті, ми всі, як справжні християни, повинні благоговіти...» А звинувачення в «богохульстві», мабуть, слід розуміти як помсту. Справа в тому, що Козловський прийшов до лісу, ніби на який бал, вбраним у фрак, білі рукавички й лаковані черевики. І коли поет побачив цього франта, він не міг стриматися від сміху, чим неабияк образив гоноровитого шляхтича... Вислухавши пояснення поета, чиновник особливих доручень Марко Андрієвський доповів київському, подільському та волинському генерал-губернатору князю Іларіонові Васильчикову таке: «...Академік Шевченко, наскільки можна бачити з його поведінки та суджень щодо різних предметів, поза сумнівом, відданий вірі своїх предків, від якої в тому народі, що до нього він належить, іще не було прикладів віровідступництва». Урешті-решт, Шевченка таки звільнили з-під варті. На прощання князь Васильчиков порадив поетові вертати назад до столиці: «їдьте звідси мерщій до Петербурга, там, певно, люди більш розвинені й не чіпляються до дрібниць, щоб вислужитись за рахунок ближнього». Князю Долгорукову Васильчиков доповів, що вся ця пригода не варта уваги, але при тому додав: «...Якби Шевченко схотів поселитися в тутешніх краях, то я б вважав за доцільне відхилити його намір», — адже поет відомий усім як політичний радикал, тому «його вчинки й слова дехто може тлумачити в інакшому

сенсі, надавати їм якогось особливого значення...» Невдовзі Шевченко виїхав з Києва, а вранці 7 вересня 1859 року був уже в Санкт-Петербурзі. Цей прикрий інцидент, окрім усього іншого, свідчить про те, що, перебуваючи на Україні, поет працював над своїм чи не найгеніальнішим твором — поемою «Марія», яку він закінчив писати 11 листопада цього ж таки року.

Автопортрет

Усередині січня 1860 року в житті поета сталася знаменна подія: після тривалих цензурних митарств у друкарні Пантелеймона Куліша побачив світ «Кобзар», на який уже давно з нетерпінням чекала публіка. Ця збірка включала шістнадцять раніше друкованих творів («Думи мої, думи мої», «Перебендя», «Тополя», «Утоплена», «Причинна», «Тече вода в синє море...», «Вітре буйний, вітре буйний!...», «Тяжко-важко в світі жити...», «Нащо мені чорні брови...», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія», «Катерина», «Наймичка», «Гайдамаки»), а також увесь цикл «Псалмів Давидових». Не минуло й півроку, як з'явився російський переклад «Кобзаря» за редакцією Миколи Гербеля. Порівняно з українським «Кобзарем», це видання було повнішим. Окрім самого Гербеля, вірші Шевченка тут перекладали Микола Берг, Всеволод Крестовський, Микола Курочкін, Лев Мей, Михайло Михайлов та Олексій Плещеев. Під цю пору Санкт-Петербург буквально носив Шевченка на руках. Досить пригадати хоч би літературні читання, які відбувались у концертній залі Пасажу. 21 жовтня 1860 року газета «Русский инвалид» сповіщала: «У вівторок 25 жовтня 1860 року в залі Пасажу призначені літературні читання на користь недільних шкіл. Читати будуть: Яків Полонський поезію «К женщине», Олексій Писемський — першу дію драми «Горькая судьбина», Аполлон Майков — поему «Савона-ролла» та поезію «Песня», Федір Достоевський — розділ з роману «Неточка Незванова», Микола Некрасов — дві поезії, Тарас Шевченко — три малоросійські поезії». Кажуть, що на цьому вечорі Шевченко читав «Думи мої, думи мої», уривок із «Гайдамаків» та «Садок вишневий коло хати...».

Людей було сила-силенна. За словами одного з очевидців, «публіка заповнила не тільки всі місця, але й усі проходи. Ніхто не думав про тісняву. Наелектризована юрба нетерпляче чекала, поки вийде поет. І ось на естраду вийшов Тарас... Страшений ентузіазм охопив аудиторію. Довго не змовкали вигуки, грім оплесків і вибухи захвату потрясли стіни залів, які ще ніколи не бачили таких овацій. Тарас Григорович, розгублений, приголомшений, збентежився ще більше, ніж раніш, виходячи на естраду. Він несміливо вклонявся, як видно, був дуже схвилюваний і

врешті-решт не витримав — тяжкі ридання підступили йому до горла й сльози полилися з очей. Тремтячими руками він затулив обличчя й кинувся з естради». Лиш за кілька хвилин він зумів опанувати себе, знову вийшов на сцену й почав читати. Захват, з яким дуже вибаглива Санкт-петербурзька публіка зустрічала поета в Пасажі, як казав інший очевидець, «буває хіба що в італійській опері». А трохи раніше, 4 вересня 1860 року, на урочистих річних зборах Академії мистецтв ім'я Шевченка під звуки сурм і литавр прозвучало серед імен щойно обраних членів Академії. У врученому поетові дипломі було сказано: «Санкт-Петербурзька імператорська Академія мистецтв за майстерність та пізнання в гравірувальній справі визнає й шанує художника Тараса Шевченка своїм академіком...» Однак навряд чи поет почував себе на вершині щастя: здоров'я було підірване, рідня, попри всі його зусилля, залишалась у кріпацтві, надія на життя в Україні поволі танула, а ще — неприкаяність... Улітку 1860 року Шевченко востаннє пробує знайти «свою маленьку благодать», одружившись із простою дівчиною. Нею він хотів бачити наймичку Ликеру Полусмак. Говорячи про свою наречену в листі до Варфоломія Шевченка, поет двічі підкреслює, що ця дівчина — кріпачка, сирота й наймичка. Цілком очевидно, що він хоче бачити в Ликері не так її саму, з усім добрим та лихим, що в ній було, як той ідеал жінки, котрий виплекав у своїй поезії. Шевченкова Ликера — героїня його поезії, і не більше. Принаймні Олександра Білозерська-Куліш, та сама, що в переддень розгрому Кирило-Мефодіївського братства була готова віддати Шевченкові все своє віно, аби тільки він зміг поїхати навчатися малярства до Італії, — дізнавшись, що поет хоче взяти за жінку Ликеру, стала відраджувати його від цього наміру — і не тому, що він хотів одружитися з наймичкою, а тому, що обрав Ликеру. Невдовзі й сам поет розчарувався у своїй нареченій. Одного разу він прийшов до неї на квартиру, побачив там повний розгاردіаш і прогнав її, сказавши, що йому «не треба такої жінки». Та й Ликера була не в захваті від поета. «Хто такий був для Ликери, простої і неосвіченої дівчини-кріпачки, Шевченко?.. — писала Надія Кибальчич. — Пан!.., ще й «старий та поганий» пан, що купує за свої гроші її красу і молодість!..» А для поета це була ще одна втрачена надія:

Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався;
Та недосвіт перед світом
В садочок укрався.
Потоптав веселі квіти,
Побив... Поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!

Кажуть, що після розриву з Ликерою Шевченко «був дуже злий на всіх жінок, вичитуючи з Біблії та інших джерел усіляку на них огуду». Але справа, звісно, не тільки в жінках. У цей час здоров'я поета помітно підупало. «Сум і душевна печаль, невдоволеність самим собою, невдоволеність життям долали його, — згадував Лев Жемчужников. — Він рідко коли дивився в очі... На його горизонт насувалась чорна хмара й уже повіяло холодом смертельної хвороби...» Ближче до кінця 1860 року Шевченко став скаржитись, що в нього «дуже болить в грудях». Це була водянка. З початком нового року він уже майже нікуди не виходив. «От якби до весни дотягнути, — говорив він Миколі Лескову, а потім після тривалої мовчанки додав: — та на Україну... там, може б, і полегшало, там, може б, ще хоч трошки подихав». Але смерть уже стояла за плечима... У неділю, 26 лютого (10 березня за новим стилем) 1861 року, о п'ятій тридцять ранку, поет після безсонної ночі зійшов зі своєї спальні до студії, раптом зойкнув і впав... На другий день ординатор при лікарні святої Марії Магдалини Едуард Барі підписав медичний висновок: «Академік Тарас Шевченко... вже давно страждав на органічний розлад печінки й серця (vitium organicum hepatis et cordis); останнім часом розвинулась водянка (hydrops), від якої він і помер...»

Останній автопортрет

Час створення: 1861

Шевченка ховали на Смоленському цвинтарі. Попрощатися з поетом прийшла сила люду, який заповнив ледь не всю Університетську набережну від Палацового до Миколаївського мосту. Тут були Костомаров, Куліш, Білозерський, брати Лазаревські, Лесков, Достоевський, Некрасов, Пипін, Панаєв, Помяловський... Вони проводжали рідну людину. Падав сніг. Без шапки, у довгій снотовій шубі стояв Костомаров. Вигляд у нього був якийсь сиротливий і розгублений. Він не слухав, що йому казали, весь час озирався, наче хотів когось побачити, путався у своїй шубі, аж доки не спіткнувся й не впав. А коли йому допомогли звестись на ноги, довго дякував, а потім заходився, наче який франт, струшувати із себе все до останньої сніжинки... Так буває з людьми, каже очевидець, які переживають глибоке горе. Над могилою поета прозвучало шість промов — по-українському, по-російському й по-польському. А невдовзі по тому люди почали розходитись. Повалив лапатий-лапатий сніг. «Тепер, — писав Микола Лесков, — поет став «крайнім мешканцем Смоленського цвинтаря, і за його могилою розкинулась біла снігова рівнина, неначе бліде нагадування про той широкий степ, про який він співав...» Але так було недовго. Відразу ж після смерті Шевченка українська громада Санкт-Петербурга вирішила перевезти його тіло на Україну щоб поховати згідно зі словами «Заповіту»:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий...

Увечері 10 травня (22-го — за новим стилем) 1861 року Шевченка поховали на Чернечій горі біля Канева. Відтоді ця гора стала Тарасовою. А через кілька десятиліть Іван Франко з повним на те правом скаже про поета таке: «Він був сином мужика — і став володарем у царстві духа.

Він був кріпаком — і став велетнем у царстві людської культури...

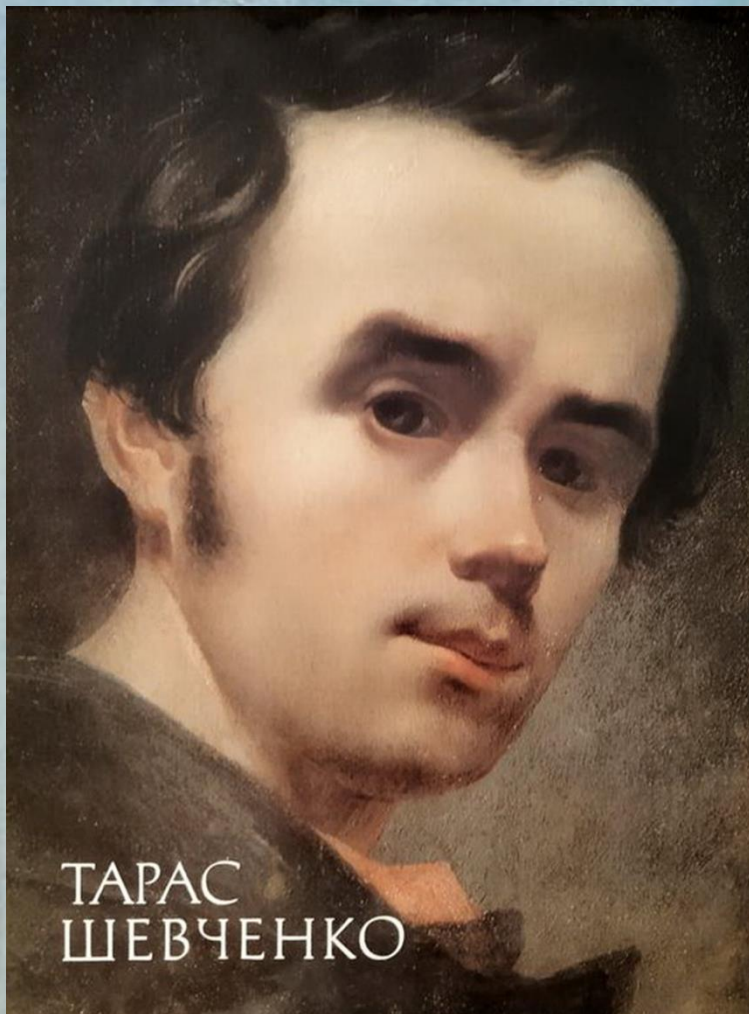
Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті — невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко».

Поет і художник жили в душі Шевченка-митця завжди, бо писати й малювати він любив однаково, тож перегорнемо цю сторінку його життя та ознайомимося з живописною спадщиною Т. Шевченка. А допоможуть нам у цьому книги.

Тарас Шевченко : живопис, графіка : альбом / [упоряд. Д. В. Степовик]. – перевид. – К. : Мистецтво, 1986. – 175 с. : іл. – Текст укр., рос., англ., фр. мовами.

Малярська спадщина Тараса Шевченка така ж різноманітна, як і поетична. Налічується близько 1200 живописних творів Кобзаря. Однак, за життя поета жоден його сучасник не мав повного уявлення про Шевченка як художника.

Із всього величезного малярського доробку художника в даний альбом відібрано 134 картини, акварелі, малюнки та гравюри, що

відтворюють основні віхи життя майстра.

Автор передмови – Дмитро Степовик – коротко описав життєвий і творчий шлях Тараса Григоровича, наголосивши на взаємозв'язку його творчості з реалістичними тенденціями в українському суспільстві XVIII - поч. XX ст. та неоціненному вкладі Шевченка в українське та світове мистецтво.

Якщо поезії Кобзаря ще за життя автора стали широко відомими, то доля малярської спадщини склалася по-іншому: до 1917 р. більшість творів зберігалась у приватних колекціях і не була доступна широким масам. Нині вся мистецька спадщина Шевченка, що дійшла до нашого часу, зосереджена в музеях (переважно в Національному музеї Тараса Шевченка). Альбом знайомить з репродукціями цих картин усіх шанувальників творчості великого українця.

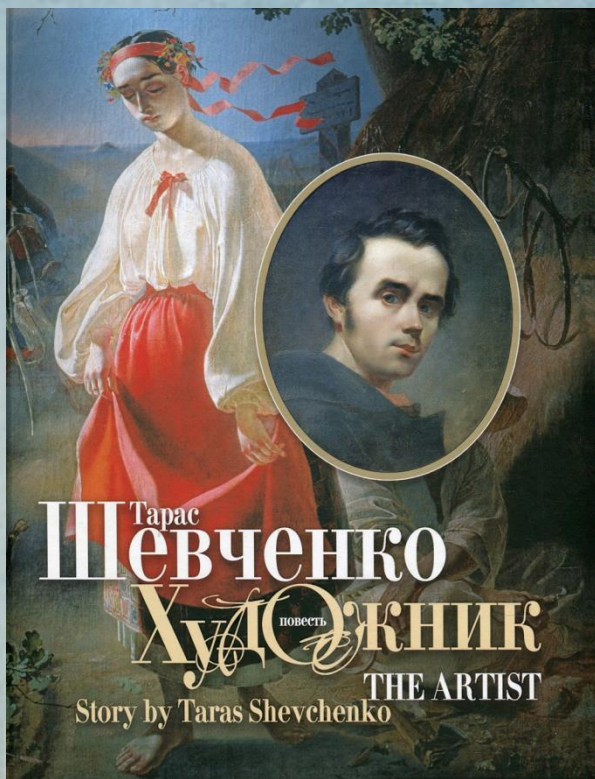
Т. Шевченко. Мистецька спадщина : книга-альбом.

Подарункова книга в шкіряній палітурці ручної роботи «Т. Шевченко. Мистецька спадщина» від Privilege Handmade - ексклюзивний і статусний подарунок для найвибагливіших цінувальників.

Дизайнерський виріб преміум класу. Обкладинка виготовлена з італійської натуральної шкіри найвищої якості. Виробляється в лімітованих колекціях, ручна робота.

Подарункова книга написана трьома мовами: українською, англійською та російською.

Це книга-альбом, що дозволяє побачити великого поета крізь призму художнього мистецтва. За своє життя Тарас Григорович створив понад 20 полотен і 1200 графічних малюнків. На сторінках книги викладена цікава інформація про Т.Г. Шевченка, яка представлена в трьох мовних версіях..

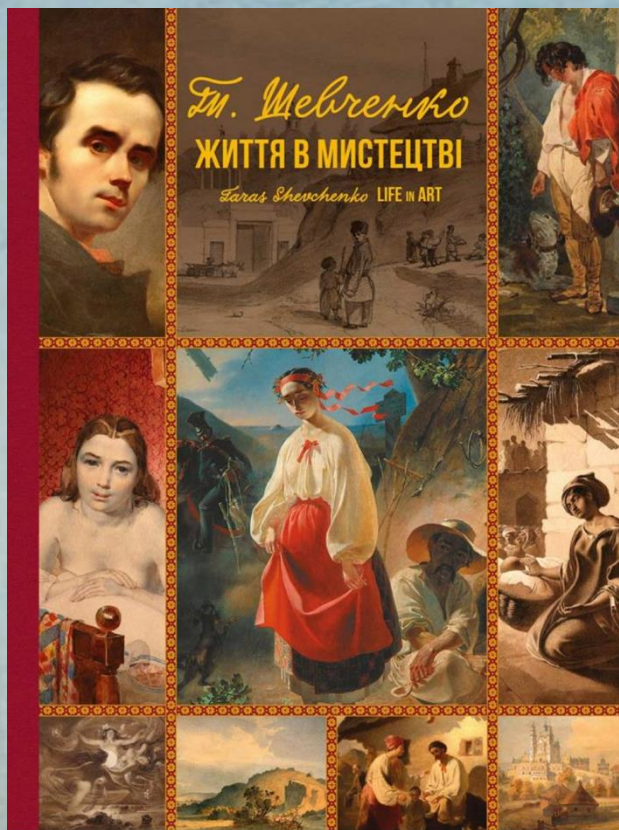

Тарас Шевченко. Художник : повість = The Artist. A story by Taras Shevchenko : альбом : ил., док. / [сост. Л. Н. Сак ; предисл. П. А. Белецкого]. - К. : Мистецтво, 1989. – 1989. – 384 с.: ил.

Повість побудована на багатьох конкретних фактах біографії великого українського митця, які вперше постають перед читачами в супроводі різноманітного візуального ряду. Серед 280 ілюстрацій особливу увагу

привертають краєвиди Петербурга, будівлі і місця, пов'язані із подіями, описаними в повісті, портрети сучасників, переважно художників із оточення Тараса Григоровича; твори Т.Г.Шевченка академічного періоду і періоду створення повісті; картини вітчизняних і західноєвропейських художників, під впливом яких він ріс і як живописець, і як майстер гравірування, рідкісні документи, фото, титульні листи книг і журналів, які читав Шевченко, автографи.

В альбомі пропонуються також сторінки рукопису першого видання повісті. Більшість репродукцій супроводжується науковим коментарем, в якому саме й полягає особлива цінність даного видання.

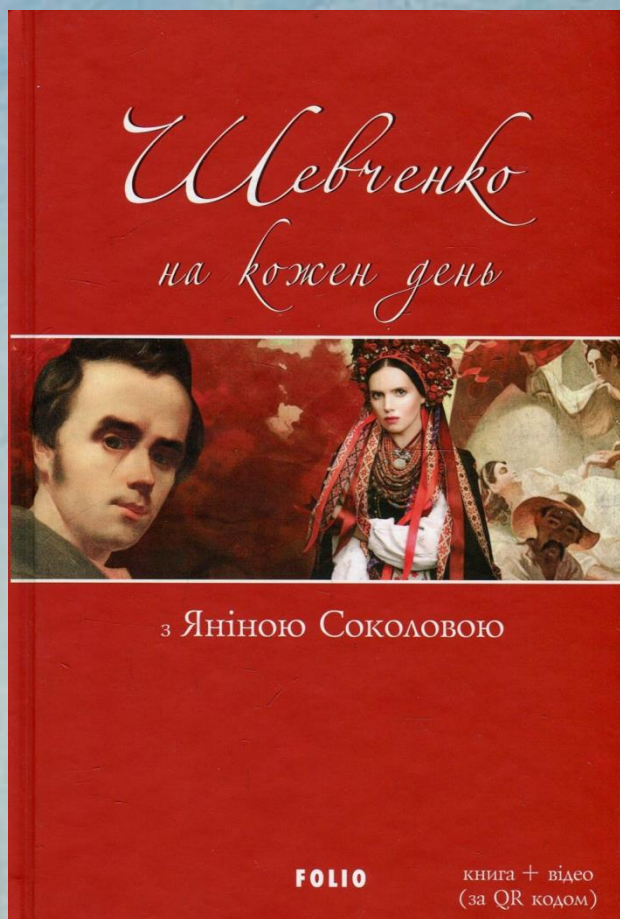

Тарас Шевченко. Життя в мистецтві. - Київ : АДЕФ-Україна, 2022. - 484 с.

Видання не є ілюстрацією біографії Тараса Шевченка його малярськими творами. Звісно, доля митця склалася певним чином саме через усвідомлення ним покликання — бути поетом. З іншого боку, він прожив життя як фаховий художник. По закінченні петербурзької Академії мистецтв, Т. Шевченко працював художником у

Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів (Київській археографічній комісії), подав заяву на посаду вчителя малювання в київському Університеті св. Володимира. А коли його плани зламав арешт, то й на засланні, попри сувору імператорську заборону писати й малювати, митець отримав можливість попрацювати за фахом, хоч і не офіційно. Останні роки життя Шевченко присвятив розвитку офорту, здобувши звання академіка з гравірування.

Дослідниці творчості митця Тетяна Чуйко, Юлія Шиленко та Анастасія Морозова.

Шевченко на кожен день: з Яніною Соколовою. - Харків : Фоліо, 2018. - 560 с.

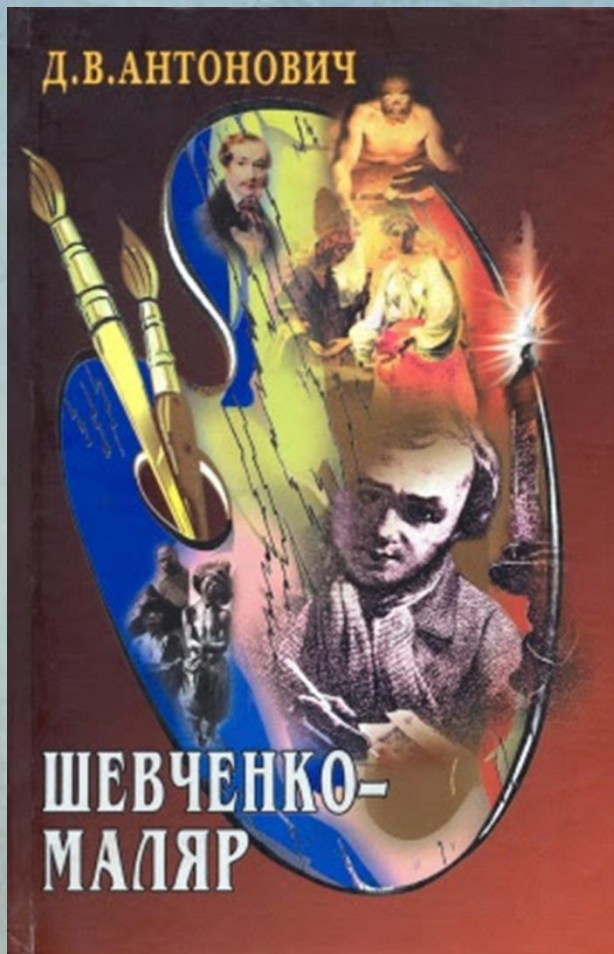
Важко знайти домівку українця, в якій би не було хоча б одного видання «Кобзаря» Тараса Григоровича, а от примусити читати дітей ці вірші - справа не з простих. Саме тому у талановитої та гострої на язик ведучої і акторки Яніни Соколової народилася ідея зробити твори українського письменника інтерактивними.

Над проектом видавці співпрацювали у тісному тандемі із режисером, знімальною групою та ведучою. Ця співпраця вилилась у

13 відеоробіт, кожна з яких супроводжується декламуванням віршів Кобзаря Яніною Соколовою. Для відтворення змісту поетичних творів використовувались архівні дані історичних подій, різноманітні локації українських міст і навіть вокзал.

Відтепер можна прослухати і навіть переглянути на екранах своїх планшетів і смартфонів справжню українську поезію, щоб відчувати її глибину душею і серцем. Достатньо лишень піднести гаджет до спеціальних кодів на сторінках книги, як на екрані з'явиться Яніна і залунає мелодійний шевченків твір. Саме такою й була мета проекту – глибше розкрити сучасним українцям глибину поезії письменника і зробити її актуальною та сучасною.

На кожній з 560 сторінок книги у надійній твердій палітурці приховується по одному твору Шевченка для кожного дня. Вірші поділені згідно дат та пір року, тож зустрічатись із поетом можна щоденно і без вихідних. Поезію доповнюють малюнки Шевченка, який був надзвичайно талановитим художником, його начерки та офорти.

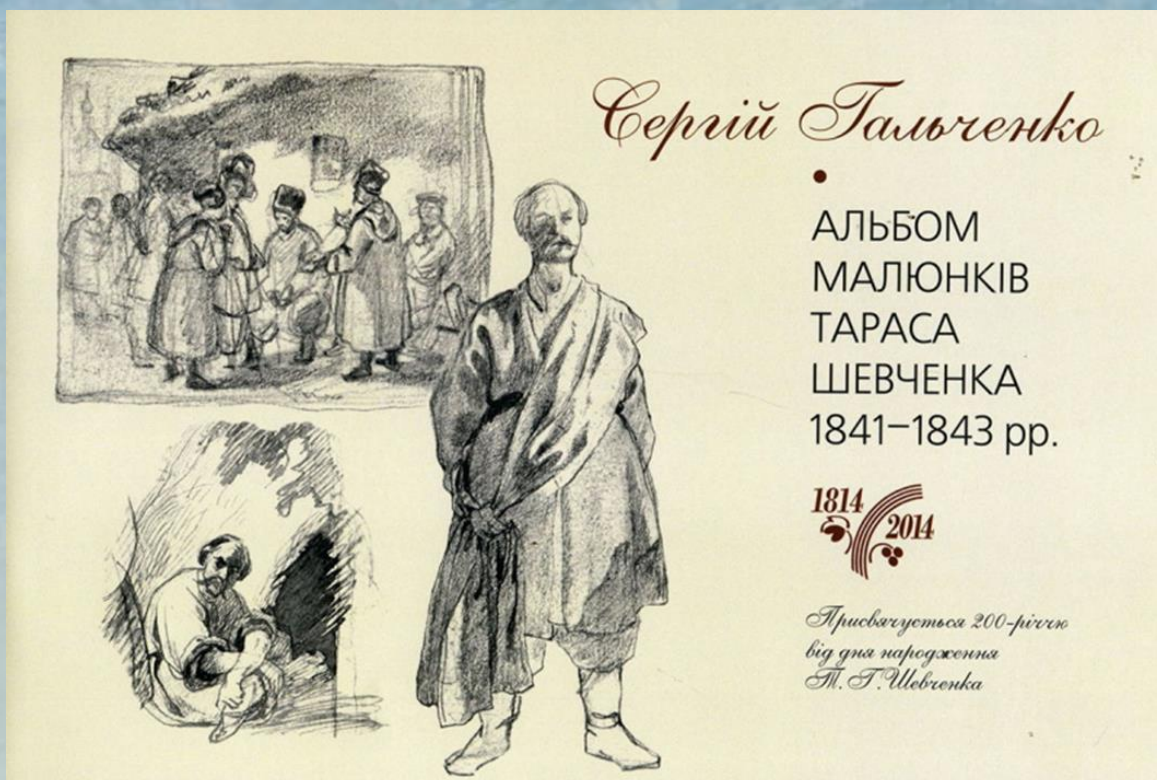

Антонович Д. В. Шевченко-маляр / Д. Антонович ; вступ. сл. С. А. Гальченка ; післямова Т. І. Андрущенко]. - К. : Україна, 2004. - 272 с. : іл.

Монографія Дмитра Володимировича Антоновича була і залишається донині найкращим дослідженням творчості Шевченка-художника. Жоден із авторів найсолідніших монографій не здійснював такого професійного мистецтвознавчого аналізу, як це зробив Дмитро Антонович.

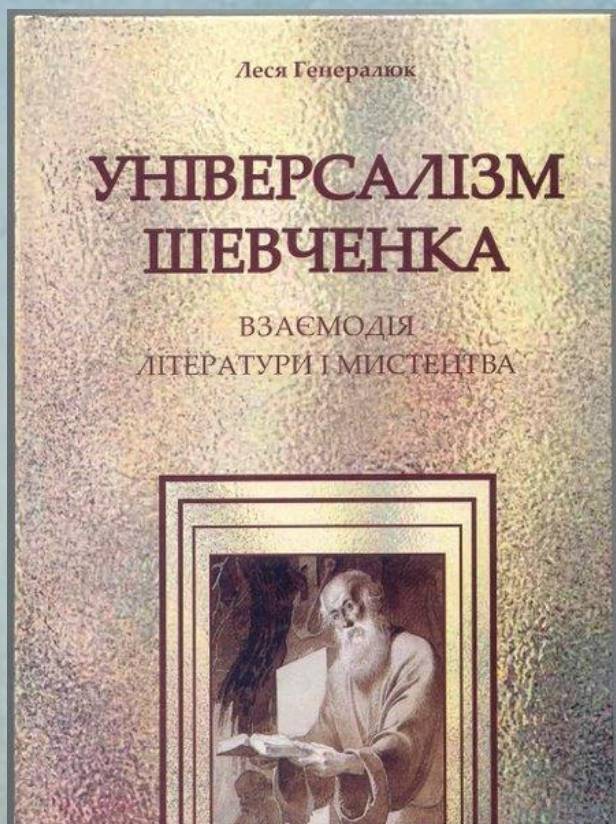
Автор звернув увагу на високу академічну техніку Шевченка, його естетичні

уподобання, основи яких були глибоко національні. На думку Антоновича, сьогодні ми нарешті здатні поцінувати Шевченка-рисувальника, адже його рисунки олівцем, тушшю, сепією, аквареллю є унікальним явищем у європейському малярстві. Але, нажаль, ще й нині широкий європейський глядач мало обізнаний з мистецтвом видатного українського маляра, і залишаються актуальними слова Антоновича: «...треба було півстоліття після смерті Шевченка, щоб значення Шевченка-маляра почало висвітлюватись, й міне, мабуть, друге півстоліття, поки значення Шевченка-рисувальника, Шевченка-гравера буде належно висвітлене і загально усвідомлено»

Гальченко С. А. Альбом малюнків Тараса Шевченка : наукове дослідження, коментарі / Сергій Гальченко. - 32 с. - В одній папці з "Тарас Шевченко. Альбом малюнків Тараса Шевченка, 1841-1843 pp.". – Присвячується 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка.

Одних із кращих шевченкознавців Сергій Гальченко присвятив своє дослідження першому із чотирьох альбомів Т. Г. Шевченка, що зберігаються в його архіві в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, описав і прокоментував кожен аркуш, аргументував і уточнив датування. Готуючи факсимільне відтворення альбому, вчений відновив первісну цілісність цього раритету.

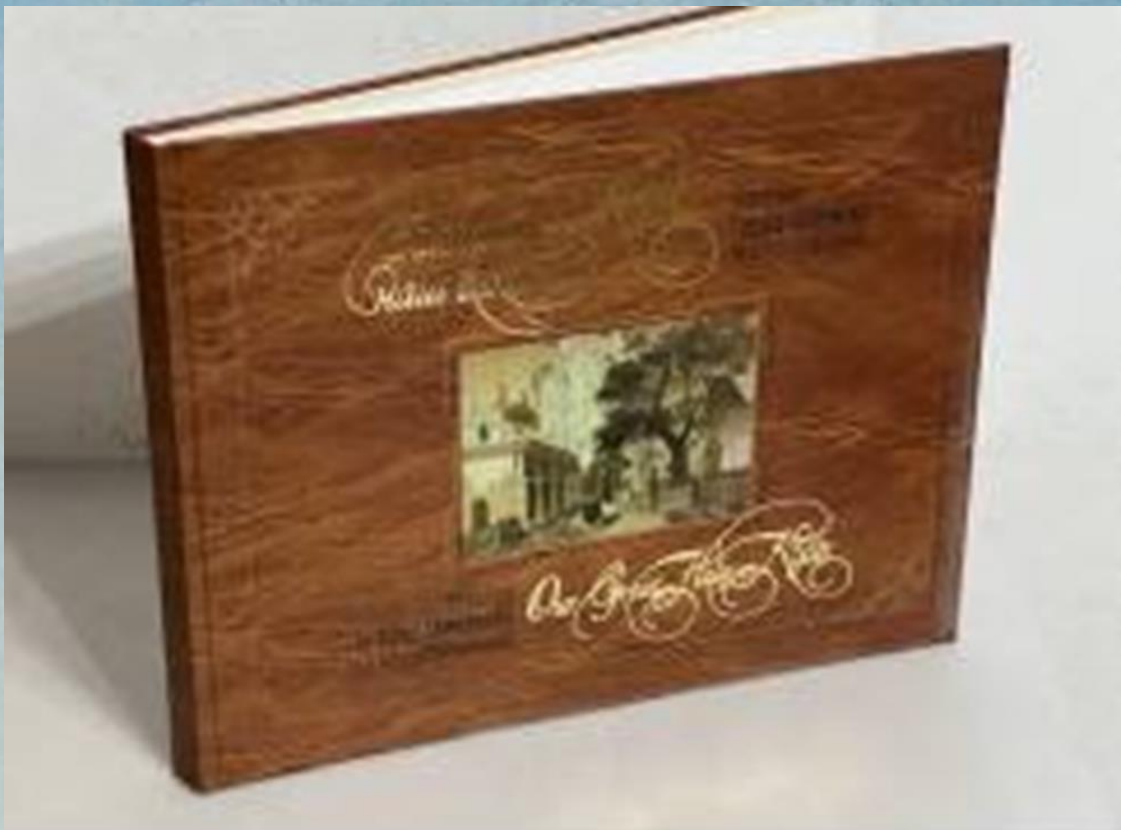
Генералюк Л. Універсализм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва / Л. Генералюк ; Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Наукова думка, 2008. – 544 с.

Комплексне дослідження представляє Шевченка-художника в нерозривній єдності його творчої природи, художнього мислення і реалізації таланту. Універсальна постать українського митця-поета є знаковою в контексті історії світової культури, еволюційний розвиток якої тяжіє до синкретизму, до створення полісинтетичних видів мистецтв. В роботі вперше досліджено міжвидову взаємодію мистецтв у доробку Шевченка, здійснено апробацію термінології на позначення причин і явищ літературно-митстецького інтеракціонізму, проведено зіставлення творчих досягнень Шевченка з творчістю західноєвропейських та російських митців, у тому числі митців універсального типу.

Овсійчук Володимир: Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури : монографія. - Львів: ІН НАНУ, 2008. - 415 с.

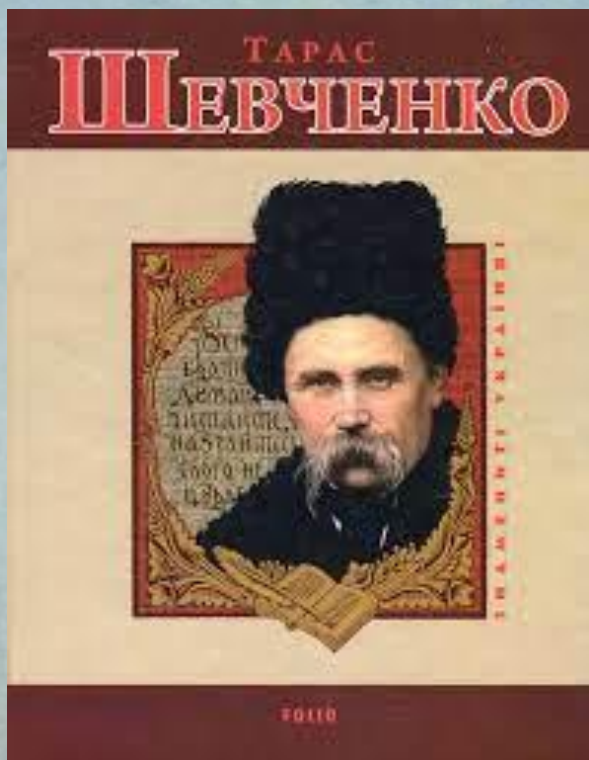
Монографія В. Овсійчука стане помітним явищем у системі координат Генія Т. Шевченка. До сьогодні так повно і вичерпно ніхто не представив малярську велич Кобзаря, його національну ідеологію, втілену в художньому осмисленні історичної пам'яті народу, його внутрішньої зорієнтованості до національної свободи. Дослідження вартісне для всіх, кого цікавить творча спадщина Т. Шевченка, як визначного художника європейського рівня.

Святий Київ наш великий : малюнки Тараса Шевченка та його сучасників : [альбом] / [упоряд.: М. Скиба та ін. ; вступ. ст. С. Гальченка]. – К. : Мистецтво, 2004. – 176 с. : іл. – До 190-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка.

У краєвидах 40-60-х років XIX століття, репродукованих у альбомі, Київ постає як образ, витворений генієм митця, і як реальність, творена історичними обставинами і підвладна часові.

Найповніше представлено в альбомі київський доробок Тараса Шевченка 1843-1846 рр. і твори Михайла Сажина, у співпраці з яким поет-художник виконав значну частину композицій. Видання є спробою у реконструйованому і розширеному вигляді втілити задум митців – укласти альбом київських краєвидів. У виданні вміщено також роботи Василя Штернберга, Федора Солнцева, Василя Тімма та інших художників-сучасників Шевченка.

Ушкалов Л. В. Тарас Шевченко / Худож.-оформлювач Є. В. Вдовиченко.— Харків: Фоліо, 2009. — 122 с. — (Знамениті українці).

Коли ми говоримо: «Тарас Шевченко», то передусім уявляємо собі сивоусу людину з сумним, важким поглядом. Так, це знайомий нам з дитинства Великий Кобзар. Він народився кріпаком, був круглим сиротою і тільки у 24 роки став вільною людиною. Ці

факти відомі всім. Але не всі знають, що молодий Шевченко входив до санкт-петербурзького мистецького бомонду, відвідував оперу, був бажаним гостем у багатьох кращих домах, любив жінок, навіть думав оженитися. Саме такий — маловідомий — Тарас постає зі сторінок цієї книжки. Автор показує не просто геніального поета, а передусім людину — людину, яка любила життя у всіх його проявах, яка страждала від несправедливості, яка так хотіла щастя і яка, зрештою, була такою нещасливою...

Ушкалов Л. Шевченко від А до Я. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. – 80 с.

Чи багато ми знаємо про Тараса Шевченка? Зрозуміло, крім усього того, що можна зустріти на сторінках будь-якого підручника з української літератури.

Ми знайомі з Шевченком-поетом, трохи знаємо Шевченка-художника, але яким був Шевченко-людина? Що він думав про красу? Які були його стосунки з Богом? Чи любив він котів? Про що думав, коли дивився на зірки? Такі питання відкриваються далеко не про всіх великих людей (а Тарас Шевченко, без сумніву, був саме таким). Ми дізнаємося на них відповіді від друзів. Книжка "Шевченко від А до Я" допоможе по-новому пізнати Тараса Григоровича Шевченка.

Авторам книжки вдалося намалювати людський портрет великого українського поета за допомогою строкатої та оригінальної абетки, кожна літера в якій - ключ до нового цікавого факту з життя.

Яцюк Володимир. Віч-на-віч із Шевченком : іконографія 1838-1861 років / Володимир Яцюк. – К. : Балтія-Друк, 2004. – 112 с. : іл.

Повне уявлення про Тараса Шевченка не було б таким виразним, якби не було змоги окреслити його достеменним зоровим образом. Розмаїття зображень, серед яких і автопортрети художника, і портрети роботи його сучасників, і прижиттєві фотографії Шевченка – все це цінне і важливе, бо не даремно ж великі митці твердили, що для них портрет людини є живим відбитком її душі.

Пропонований читачеві альбом – своєрідне завершення тривалого етапу роботи науковців і самого автора над дослідженням прижиттєвої іконографії Тараса Григоровича. Публікація в одному виданні досить повної збірки портретів має на меті не лише задовольнити інтерес Шевченкових шанувальників, а й спонукати фахівців до подальших пошуків, нових знахідок і атрибуцій.

Володимир ЯЦЮК

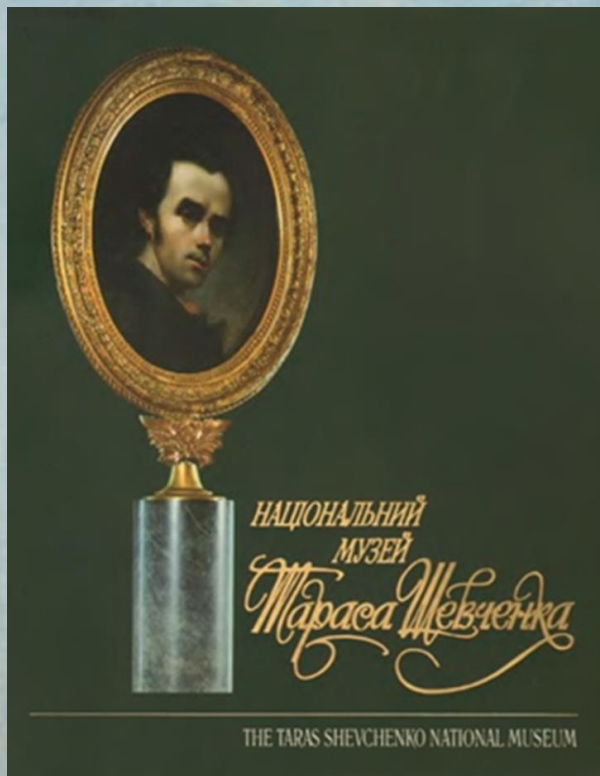
ТАРАС ШЕВЧЕНКО І СВІТ ФОТОГРАФІЇ

Володимир Яцюк. Тарас Шевченко і світ фотографії. Альбом-монографія. – К. : Критика, 2019. – 218 с.

У посмертному виданні альбому-монографії визначного київського шевченкознавця, історика українського мистецтва та колекціонера Володимира Яцюка (1946–2012) вперше зібрано, ретельно заатрибутовано і скласифіковано та докладно прокоментовано в культурному і подієвому контексті доби великий пласт

фотографічної шевченкіани – понад дві сотні світлин, як широко відомих, так і геть зовсім не знаних загалом, зокрема розмаїті прижиттєві зображення Тараса Шевченка, краєвиди села Кирилівки та півострова Мангишлаку, що їх знімали, відповідно, Григорій Шевченко та Іраклій Усков, фоторепродукція рисунка поета у труні й фотографія поетової родини біля церкви в Києві на Подолі під час перепоховання його тіла, груповий знімок копачів могили у Каневі та численні фота самої могили (починаючи від найпершого і до середини 1920-х років), «візитки» XIX – початку XX століття із образом Шевченка, портрети людей із його найближчого оточення, а також світлини зниклих Шевченкових малюнків – самотні документи, завдяки яким маємо нині уявлення про ці твори.

Національний музей Тараса Шевченка = The Taras Shevchenko National Museum : [альбом] / [упоряд.: Т. Андрущенко, С. Гальченко ; вступ. ст. С. Гальченка]. – К. : Мистецтво, 2002. – 224 с. : іл.

Альбом представляє значну частину мистецької колекції творів Тараса Григоровича Шевченка, рукописи його поезій, прижиттєві видання, меморіальні речі, що зберігаються в Національному музеї Тараса Шевченка. Це національна спадщина

генія, постать і творчість якого сфокусувала в собі буття українського народу на всі часи. Репродукції художніх творів супроводжуються науковими коментарями.